Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДЭЙ, БУРЯАДАЙ ССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

Газетэмнай 1921 оной сентябриин 21-һээ гарана. | № 235 (18558) | 1990 оной октябриин 12, пятница | Сэн 3 мүн.

РЕСПУБЛИКЫЕ ДЭЛГҮҮРЭЙ ХАРИЛСААНУУДТА ОРУУЛХА ХЭМЖЭЭНҮҮД ТУХАЙ

Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ
В. Б. САГАНОВАЙ элидхэлһээ

Орон доторнай бэелүүлэгдэжэ байһан хубилган шэнэдхэлэй гол зорилго гэхэдэ, манай экономическа хүгжэлтые социальна шэглэлтэй болгохо, хүн зоной ажахын хэрэглэмжэнүүдтэ шэглүүлхэ гэһэн удхатай. Байгша оной июнь һарада болоһон СССР-эй Верховно Соведэй гурбадахи сесси дээрэ энэ зорилго бэелүүлгэдэ дэлгүүрэй гурим гол үүргэ дүүргэхэ ёһотой гэжэ мэдэрэгдэһэн байна. Үйлэдбэрилэгшэдэй зоргоороо бололгые бохилхо, эд бараа элбэг дэлбэг болгохо, ниитын хэрэглэмжэ түрүүн хараада абаха арга дэлгүүр олгохо ха юм.

Манай бүрин эрхэтэ байлга [illegible]дэрэгдэнэ гү, үгы гү—республикымнай союзна ба Россин Федерациин субьект мүн болон СССР Союзһаа, мүн Россиһаа тоһархайгаар хүгжэхэ аргагүйбди.

Иимэ байдал ямар ушарһаа гэбэл, манай республикын ороной арадай ажахын нэгэн комплексын хуби болоһоо гадна социально-экономическа, үйлэдбэриин-экологическа талаар түүхэтэ ёһын байгууламжатай ха юм.

Союзна мэдэлэй предприятинуудай промышленна үйлэдбэриин хуби республика доторо—46, союзно-республиканска—49, нютагай мэдэлэй предприятинуудай хубида оройдоол 5 процент тудана.

Мүнөө үедэ промышленна үйлэдбэримнай эсэсэй продукци гаргалгада шэглүүлэгдээгүй, эрхи түүхэй эд саашадаа буйлуулагдахаар ороной бусад регионууд руу эльгээгдэнэ.

Һалбаринууд хоорондын үйлэдбэриин балансын ба республикын арадай ажахыда продукци хубаарилгын ёһоор хэрэглэгдэһэн ниитын хамтын продукт үйлэдбэрилэгдэһэн продуктһаа 1,2 дахин дээгүүр юм. Республика бусад регионуудтай продукци андалдаха талаар эдэбхигүй экономическа балансатай.

Республикын мүнгэ зөөриин нөөсэнүүдэй баланс мүн лэ орёо юм.

Республикын арадай ажахын мүнөө үеын байгууламжа, мүнгэ зөөриин-экономическа байдалынь хадаа дэлгүүрэй харилсаануудта оролгын үедэ абтаха хэмжээнүүдтэ онсо өөрсэ нүлөө үзүүлхэ жэшээтэй. Гэхэ зуураа дэлгүүрые юрэнхы зорилго мэтээр хараха бэшэ, харин байдалаа тогтууритай болгохо, удаань республикын экономико һэргээхэ, хүн зоной эрилтэ, хэрэглэмжэ хангаха хэрэгтэ гол арга нүхэсэл болохо гэжэ ойлгохо шухала.

Республикын Верховно Совет Буряадай АССР-эй бүрин эрхэтэ байлга тухай Декларацинаа баталан абаа. Тиихэдэ Буряадай АССР Буряад ороной байгаалиин ба материальна нөөсэ баялигуудаа өөһэдөө дүүрэн эзэмдэхэ гэжэ соносхобо.

Соносхогдоһон гүрэнэй ба экономическа бэеэ даанги эрхэнүүдһээ уламжалан республикын арадай ажахын комплекс бүридүүлхэ ёһотойбди. Тус комплекс дэлгүүрэй харилсаануудай эрхэ байдалда ашаг үрэтэйгөөр хүдэлгэгдэхэ зэргэтэй. Тиихэдээ предприятинуудые хэрэглэхэ ба хүтэлбэрилхэ, налогово политикыень тодорхойлхо, бюджедүүдые бүридхэлгын ба Союзтай, мүн Федерацитай харилсаануудай талаар шухаг уялгануудые дүүргэхыень союзна ба федеративна органуудта найдаха.

Республикын экономическа байдал ба республикын экономикые тогтууритай болгохо хэмжээнүүд

Байгша оной юһэн һарын турша промышленностьда продукци үйлэдбэрилгын хэмжээн 1989 оной энэ үеынхидэ орходо 1,7 процентээр, тэрэ тоодо союзна мэдэлэй промышленностьда — 3,8, агропромышленна комплексдо 8,9 процентээр доошолоо. «Забайкаллес» нэгэдэл, Холбоолжоной шулуун нүүрһэнэй уурхай, «Электромашина» завод, Тимлюйн цементын ба асбоцементнэ зүйлнүүдэй заводууд, бусадшье заводууд предприятинууд үйлэдбэрилгын хэмжээе 9-һөө 5 процент хүрэтэр хорогоо.

Продукциин гол шухаг зүйлнүүдые үйлэдбэрилэн эльгээлгын талаар хэлсээтэ уялганууд ба захил саг үргэлжэ дүүргэгдэнэгүй. Байгша оной юһэн һарын турша хэлсээнэй ёһоор предприяти 22,4 миллион түхэригэй түсэб дүүргэбэгүй. Нёдондонойхидо орходоо мяха бэлдэлгэ, колбасна зүйлнүүдэй, загаһанай, һүнэй продукци, эдеэ хоолой бусад зарим зүйлнүүдые гаргалга доошоо.

Нёдондонойхидо орходоо капитальна барилга муугаар ябуугдана. Хахад жэлэй туршада барилга-хабсаралгын хүдэлмэринүүдэй хэмжээн дүрбэнэй нэгэ хубяар доошолоо, гэр байрын, хүүгэдэй саад, яслинуудые, һургуулинуудые ба социальна бусад объектнүүдые ашаглалгада тушааха түсэб дүүргэгдэхэгүйнь.

Агропромышленна комплексдо хүдөө ажахын продукци [illegible] абтахагүйнь.

Хүн зоной доход гаргашануудаа уридлаһаар.

Үйлэдбэриин эршын доошолхын гол шалтагаануудай нэгэн гэхэдэ, ажахын харилсаанууд һандаржа байһан ушар болоно. Мүнгэн һангай системын гуримай алдагдахада, түхэригэй үнэ сэнгэй буурахада, продукциинаар, эд зөөрэр андалдалга диилэнхи боложо, регионууд ба республиканууд бэеэ даангяар материальна нөөсэнүүдээр ба эд бараагаар өөһэдыгөө хангаха гэһэн эрмэлзэлынь бэхижэбэ. Байгша оной юһэн һарын туршада энэ шалтагаанһаа уламжалан, республика хэлсээгээр ба нарядаар ондоо регионуудһаа түмэр түдэгэ, бүридхэлгын ба шэрдэлгын материалнуудые, бусадшье продукци абаагүй. Гэхэ зуура республикымнай бусад зарим предприятинууд хэлсээтэ уялгануудые дүүргэнэгүй.

Иимэ эрхэ байдалда республикын правительство экономико тогтууритай болгохын тула онсо шанга хэмжээнүүдые абахые дурадхана:

— ажалша коллектив бүхэндэ гүрэнэй ба ажалай журам хойшолуулангүй бэхижүүлхэ, продукци үйлэдбэрилхэ, хэлсээтэ уялганууды бэелүүлхэ талаар байгша оной программые бэелүүлхын түлөө харюусалга дээшэлүүлхэ шухала;

— 1991 оной эсэс болотор хэрэглэгшэдэй захилнуудые хараада абан ажахын харилсаа холбоонуудые алдахагүй. Энэ талаар хүтэлбэрилэгшэд хубиин харюусалгатай байха ёһотой. Энэмнай 1990 оной сентябриин 27-hoo Президентын Указаар хараалагданхай.

Хэлсээнэй уялганудай хазагайруулагдаа һаа, шанга хэмжээнүүдые абаха.

— 1990 оной октябриин 4-дэ абтаһан Президентын Указтай зохилдуулан 1991 ондо хэлсээнүүдые баталхадаа, хэлсээнэй оптово үнэ сэнгүүдые үргэнөөр хэрэглэхэ шухала. 1988 оной июниин 14-дэ СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй тогтоолтой зохилдуулан эдэ үнэ сэнгүүд зохёогдоһон юм.

— республикын бюджетно-мүнгэн һангые элүүржүүлхын тула бюджедэй доходуудай нэмэлтэ мүнгэ олохо, алмалтын гуримай талаар хүдэлмэри шангадхаха шухала.

Эд хэрэглэлгын дэлгүүрые ба хүн зоной байдалые һайжаруулха хэмжээнүүд

Республикын хүн зоной гарта мүнөө эд бараан болгогдоогүй 20 миллион түхэриг сүлөө байна. Тэрэниие барихын тула 1991 он болотор эд хэрэглэлгын дэлгүүрые гуримшуулха шухала бо-

Энээн дээрэһээ иимэ гол шэглэлнүүдээр хүдэлхэ гэжэ дурадхагдана:

— эд бараанай нөөсэнүүдые элсүүлжэ, худалдаа наймаанда интервенци хэхэ гэхэ гү, али тэрэнэй зарим тэды нөөсэ сугларуулжа, эд хэрэглэлгын таарулагдадаг дэлгүүр тогтоохо эрхэ байдал бии болгохо;

— хэрэглэлгын эд бараа үйлэдбэрилгын хэмжээе хэм сооһь байлгаха шэглэлтэйгээр гүрэнэй захил хэлгын, үнэ сэн тогтоолгын, хэлсээ баталалгын гуримые ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэхэ;

— ондоо тээһээ эд бараа асаржа, манай эндэ худалдаха талаар эд хэрэглэгшэдэй хамжаанай, худалдаа наймаанай-худалдан абалгын кооператив болон бусад предприятинуудай ажал ябуулгые урмашуулха;

— үйлэдбэриин хэрэгсэлнүүдэй ажахын продукциин болон түүхэй эдүүдэй наймаанай коммерческэ предприяти, худалдаа наймаанай-худалдан абалгын кооперативууд болон биржэнүүдые бии болгохо, хүгжөөхэ, худалдаа наймаанай организацинуудта нютагай бюджедһээ нэмэлтэ түлбэри (дотаци) түлэжэ, тоотой зарим эд бараа тогтомол сэнгээр худалдаха гуримые үлөөгөөд, дэлгүүрэй болон коммерческэ сэнгээр худалдаа наймаа эмхидхэхэ;

— түлөөһэтэйгөөр хүн зониие хангаха хэрэгые үргэдхэхэ. Энээнһээ уламжалан гэр байра, гаражнуудые, газарай участогуудые, үнэтэй саарһа худалдаха дэлгүүр бии болгохо.

Һүүлэй жэлнүүдтэ республика соо зоной мүнгэ зөөреэр жэл бүри 28 мянган дүрбэлжэн метр хубиин гэр байранууд, 10 гара мянган дүрбэлжэн метр кооперативна гэр байра баригдаа. Бүри ерэхэ жэлдэ ЖСК-гаар 2 дахин олон гэр, мүн хүнүүдэй өөһэдын хүсөөр 1,5 дахин олон гэр баригдаха ёһотой. Урид тооложо үзэһэнэй ёһоор харахада, гансахан нютагай Соведүүд 250 мянган дүрбэлжэн метр талмайтай байрын гэрнүүдые хүн зондо худалдаха аргатай. Мүн бусадшье албан зургаанууд, предприятинууд хүн зондо гэр байра олоор худалдаха аргатай.

Республикын хүн зон жэл бүри 2,5—2,7 мянган автомашина худалдажа абана. Тиимэһээ гаражнууд айхабтар олон хэрэгтэй болоно. Тэдэниие олоор барижа, үйлэдбэрилжэ, гаражнуудые худалдаха дэлгүүр эмхидхэхэ хэрэгтэй. Хүн зоной олоороо һуудаг газарта гэр байрануудые ехээр барихадаа, тэндэнь гаражнуудые барилсаад, тэдэниие болохотой сэнгээр хүнүүдтэ худалдабал, зохид байгаа.

Саад болон огородой газартай болохо дуратайшуул манда үсөөрнэгүй. Теэд газар хэрэглэгшэд — колхоз, совхозууд тиимэ газар таһалжа үгэхэеэ зүбшөөнэгүй. Энэ асуудал ёһоор шиидхэгдэнэгүй. Энээн дээрэһээ газарай реформо хэхэдээ, хамтын саад, огород эрхилэгшэдтэ худалдаха газар таһалжа абаха хэмжээнүүдые бэелүүлхэ саг ерээ.

Үнэтэй саарһа болон акцинуудые худалдаха гээшэ хүн зоной гарта байһан мүнгэ «барижа абаха» шухала арга болоно. Хүн зоной мүнгэ зөөриин миин хэбтэхэ ушарые усадхахын тула инфраструктура бии болгохо ёһотой болонобди.

Хүн зоной мүнгэеэ нөөсэлгын банкда хадагалуулдаг болохынь тула тэрэнээ абаха болзоройнь зэргээр мүнгэнэй ургалтые 6—10 хүрэтэр процентээр ехэ болгожо, энээниие ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэхэ арга бии. Мүнөө республикын нөөсэлгын банкнуудта хүн зоной хадагалуулһан 940 миллион түхэриг мүнгэн байна. Тэрэшэлэн страховани хэжэ, зоной мүнгэ эрьесэдэ оруулха хүдэлмэриие шангадхаха хэрэгтэй. Нёдондо хүн зоной һайн дуранай страхованяар 61,2 миллион түхэриг, тэрэ тоодо ами наһанай страхованяар—56,6 миллион түхэриг элсүүлэгдээ һэн. Хубиин транспортна хэрэгсэлнүүдые заатагүй страхованида оруулха, элүүрые хамгаалгын, пенсионно хангалгын талаар ажалшадта хүнгэлэлтэтэй страховани хэрэглэхэ гэжэ программа соо хараалагданхай.

Ерэхэ сагта тон хоморой зүйлнүүдые худалдажа абахаар хүнгэлэлтын гуримай процентгүй урьһаламжын облигаци хүн зондо худалдабал, тэдэнэй мүнгые баһал «барижа абаха» арга мүн.

Үйлэдбэриин зарим хэрэгсэлнүүдые, тэрэ тоодо байра, машина, түхеэрэлгэнүүдые, дүүргэгдээгүй барилгануудые, түүхэй эд, хэрэгсэлнүүдые ажалша коллективүүдтэ, кооперативуудта, хүнүүдтэшье өөһэдынь мүнгэ зөөреэр худалдаха гү, али хүлһэлжэ үгэхэ, тэрэшэлэн акцинуудые худалдаха гээшэ хүн зоной мүнгые зүбөөр ашаглаха шухала шэглэлнүүдэй нэгэн болоно.

Дээрэ дурсагдаһан хэмжээнүүдые хэрэг дээрэнь бэелүүлһэнэй ашаар хүн зоной мүнгэн олзо гаргашынгаа тааруу тэнсүүридэ оруулагдажа, үлүү мүнгэнэй ехээр сугларханьһу раггүй бараг болохо зэргэтэй.

Гадаадын оронуудай эд бараа асаржа худалдаха гээшэ бүхыдөө хэрэглэгдэдэг эд бараанай нөөсые ехэ болгохо хэрэгтэ горитой нүлөө үзүүлхэ байна. Гадаадын гүрэнүүдэй эрье шадарай болон бартерна худалдаа наймаа эрхилһэнэй ашаар нёдондо республика соо оройдоол 7 миллион түхэригэй эд бараан хүн зондо худалдагдаа.

Эрье шадарай болон бартерна худалдаа наймаа үргэдхэжэ, хилын саана абаашажа худалдадаг эд бараа, түүхэй эд ехэ болгохо, тиимэ юумые үйлэдбэрилдэг хамтын предприятинуудые бии болгохо, тэрэнэй ашаар хариин гүрэнүүдһээ эд бараа республикада ехээр асардаг болохо зорилго табигдана.

Эдэ хэмжээнүүдые бүхы дээрэнь түргэнөөр, эрид шууд бэелүүлжэ шадаа һаа, социальна орёо шанга байдалые һуладхаха, розничэ үнэ сэнгые гуримшуулха, гол түлэб дэлгүүрэй сэндэ орохо арга олгожо үгэхэ байна.

Тэрээнтэй хамта юумэнэй розничэ сэн бүхы дээрээ 20—25 процентһээ дээшэ нэмэхэгүй гэжэ программа соо хараалагданхай. Эдеэ хоолой болон эдеэ хоолой бэшэшье һаа, түрүүшын ээлжээндэ хэрэгтэй болодог зүйлнүүд —мяхан, сагаан эдеэнэй продукци, хилээмэн, талхан, хүрпээ, саахар, сай, загаһанай продукци, хүүгэдэй эдеэ хоолой зүйлнүүд гэхэ мэтэ, мүн зарим бүд, нэхэмэл хубсаһан, оймһон, гутал, үхибүүдэй хубсаһан, соёлой болон ажаһуудалай ажахын хэрэглэмжын зарим зүйлнүүд—автомобиль, гэрэй байдалай электроприборнууд, барилгын хэрэгсэлнүүд, мылэ, эм дом гэхэ мэтэ бусад хэдэн зүйлэй эд бараануудта СССР-эй правительствын гүрэнэй розничэ тогтомол сэн тогтоогдохо юм.

Өөһэдынгөө газар дээрэ үйлэдбэрилэгдэдэг, союзна прейскурантда ороогүй эдеэ хоолой болон эдеэ хоолой бэшэ түрүүшын ээлжээндэ хэрэглэгдэдэг зарим эд бараануудта (хартаабха, овощ, үрэ жэмэс, үндэгэн, колбасагай зарим зүйлнүүд, сагаан эдеэнэй продуктнууд, оёмол хубсаһан, мебель, амһарта гэхэ мэтэ) таарулагдаһан розничэ сэн тогтоохо эрхэ гүрэнэй засагай нютагай органуудта үгтэнэ.

Һүбэлгэн бэрхэ ябуулга сүлөөтэйгөөр эрхилхэ гурим байгуулга

Дэлгүүрэй ажахын гол эрхэ нүхэсэл юуб гэхэдэ, экономическа адли эрхэ байдалда табигдаһан зөөриин олон янзатайгаар һүбэлгэн бэрхэ ябуулга сүлөөтэйгөөр эрхилхэ ажал ябуулга мүн болоно.

Худалдаа наймаанай, хүн зоной ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалгын, ниитын эдеэ хоолой, хүдөө ажахын, промышленна бага предприятинуудые, нютагай болон коммунальна ажахын, автомобильна транспортын һалбаринуудые нэн түрүүн хубиин болгохоор республикын правительствын программа соо хараалагдаа. Нютагай Соведүүдэй гүйсэдкомууд ба тусхай органууд энэ хүдэлмэри хэхээр уялгалагдаха юм.

Дээрэ нэрлэгдэгшэ зоной хубиин зөөри болгогдохо һалбаринуудай гол фонднууд 4 миллиард гаран түхэригэй болохо гэхэ гү, али арадай ажахын комплексын бүхы фонднуудай 40 шахуу процент болохо бшуу.

Республика доторнай энэ талаар зарим тэды хүдэлмэри хэгдэжэ байнхай. Оёдолой үйлэдбэриин «Туяана» нэгэдэлэй бүхы предприятинуудые бэеэ даанги байдалда оруулжа, саашадань арендэдэ үгэхэ гү, али кооператив болгохоор Нютагай промышленностиин министерство хараална.

Байгша оной эхинһээ Кировэй нэрэмжэтэ завод арендна подрядай гуримаар ажаллана. Ойморой мебель бүтээлгын фабрикые арендна подрядта оруулха хүдэлмэри хэгдэнэ.

Модо болбосоруулдаг 26 цехэй һуури дээрэ бага предприятинуудые байгуулжа, ажалша коллективэйнь мэдэлдэ үгэхөөр «Бурятлесхоз» нэгэдэл түсэблэнэ. Эдэ предприятинууд нютагай Соведүүдэй гүйсэдкомуудай мэдэлдэ байха юм.

Республикын гүрэнэй секторто худалдаа наймаанай 3 мянган шахуу предприяти бии гээшэ. Тэдэнэй горитой хубиие хүн зондо худалдаха гү, али арендээр абаха дуратайшуулда үгэхэ хэрэгтэй. Ниитын эдеэ хоолой, хүн зоной ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалгын олон предприятинуудые иимэ ёргаар дамжуулжа үгэхөөр.

Энэ шухала хэмжээ ябуулгые үнгэргэхөөр бэлэдхэлэй хүдэлмэри хойшолуулангүй хэжэ эхилхэ ёһотойбди. Нэн түрүүн экономикын талаар комитедтэ гүрэнэй эд зөөриие хүтэлхэ фонд байгуулха хэрэгтэй. Байгша оной октябриин эсэс болотор үмсэдэ үгтэхэ предприятинуудай тоое тодорхойлжо, эд зөөриинь сэгнээд, эдэ предприятинуудай ажалша коллективүүдтэй суг элдэб арганудые дурадхаха — арендэ, хамтын, хубиин зөөри болгожо худалдан абаха, кооператив болгохо г. м.

Хуулинуудай гуримай туһаламжаар гүрэнэй монопольно байгууламжа һандаргажа, адли эрхэ байдалда элдэб аргаар ажахы эрхилхэ эрилтэ һүбэлгэн бэрхэ ябуулга сүлөөтэйгөөр эрхилхэ гурим табина.

Үнэ сэнгүүдые тогтоолгын реформо ба дэлгүүр бүрилдүүлгэ

Гүрэнэй бюджедэй гаргашые эрид шууд хороожо, урьһаламжын жасые гуримшуулжа, ашаг үрыень дээшэлүүлһэнэй, мүн гэр дээрэ байһан, тэрэшэлэн сэбэр мүнгөөр хэрэглэдэггүй тоосооной үлүү гараһан мүнгэ хизаарлаха хэмжээнүүдэй абтахада, үнэ сэн тогтоолгые хубилгаха хүдэлмэри ябуулха гэжэ программаар хараалагданхай.

Шэлжэн оролгын үедэ гүрэн зарим шухала хэрэгтэй эд бараанай розничэ үнэ сэнгые дээшэлүүлэнгүй байлгажа, хүн зоной социальна хамгаалалтын органуудые хэрэглэжэ, үнэ сэнгэй алгасаае усадхаха тэдхэмжын тодорхой хэмжээнүүдые үлөөхөөр политика ябуулха болоно.

Президентын 1990 оной октябриин 4-нэй Указтай зохилдуулан; СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй 1988 оной июниин 14-нэй тогтоолоор зохёогдоһон оптово үнэ сэнгүүдэй үндэһэ һуури дээрэ тодорхойлогдоһон хэлсээтэ оптово үнэ сэнгүүдые 1991 онһоо хэрэглэгдэхэнь.

Саашадаа гүрэн түлишын-энергетическэ болон түүхэй эд хэрэгсэлэй нөөсэнүүдэй, транспортна тарифай, гүрэнэй захилай болон үйлэдбэрилэгшэд-монополистнуудай продукциин оптово худалдан абалгын үнэ сэнгые хубилгаха эрхэеэ алдахагүй юм. Ушарынь хадаа сүлөөтэ үнэ сэн тогтоохо гуримда ороходоо, хиналтада саарһан мүнгэнэй үлүү ехэ болохогүй гэхэ гү, али энээндэ хаалта хэхэ хэмжээнүүд хэрэгтэй гээшэ.

Байгуулагдажа байгаа олон янзын худалдаа наймаан, гүрэнэй худалдаа наймаанай предприятинууд фирменнэ, кооперативна, акционернэ, хубиин болон хариин худалдаа наймаанай предприятинуудһаа үлүү эрхэ түлөөлэлгэтэй байха ёһогүй.

Гэхэтэй хамта Госснабай системын эмхинүүд коммерческэ, холбоо тогтоожо наймаалха гуримда оруулагдана, инвестиционно эмхинүүд худалдаа наймаанай биржэнүүд, страховой болон бусад захиргаанууд саашадаа хүгжөөгдэхэ болоно.

Финансово-урьһаламжын реформо

Дэлгүүрэй экономико байгуулхада, финансово-урьһаламжын политика гол үүргыень дүүргэхэ байна. Ажахыда хубилалтануудые түргэдхэхын тула түхэригэй үнэ сэнгые тогтууритай болгохо шухала. Энэл ушарта ажахын талаар харилсаануудые бата найдамтай болгохо, ажахыда гурим тогтоохо, дэлгүүртэ эд бараа элбэгжүүлхэ, ашаг үрэ ехэтэй үйлэдбэри эрхилхэ, дэлхэйн ажахытай холбохо арга олдохо байна.

Гэхэтэй хамта мүнгэнэй нэгэ мүһэн системэ үлөөгдэхөөр хараалагдажа, мүнгэнэй-урьһаламжын системэ нэгэн ниитэ болгогдохо юм. 1990 оной октябрь соо СССР-эй Гүрэнэй банкын системэ Союзай нөөсэлгын системэ болгогдон хубилгагдажа, республикын түбэй банкнуудай хэлсээтэ холбоон мэтэ болгогдохо байна. Союзай нөөсэлгын системэ гар дээрэ байһан мүнгэ зөөри мэдэлдээ абаха эрхэеэ үлөөжэ, банкын хиналтануудай ниитэ гуримуудые нэгэдхэхэ ёһотой. Банк тухай союзна республикануудай Хуулинууд Союзай нөөсэлгын системын Хуулида зүришэхэ ёһогүй. Түбэй банкнууд правительствын мэдэлһээ гаража, Верховно Соведүүдтэ тоосодог болохо юм.

Госстрахай системэ хубилгагдаха. Тэрэнэй органууд акционернэ үндэһэ һуури дээрэ коммерческэ захиргаанууд боложо, шэнээр байгуулагдаха. Мүн страховой шэнэ компанинуудые тэрэ тоодо хари гүрэнэйхидые хабаадуулан байгуулхада, хамаагүй болохо. Страховой мүнгэнэй жаса бюджедтэ оруулагдахаяа болихо юм. Страховой хиналтын гүрэнэй системэ байгуулагдаха байна.

Республикадамнай тусхай банкнуудые коммерческэ банкнууд болгохо талаар хүдэлмэри эхилэнхэй. Зүгөөр тэрэнэй бүридэл тухай эсэсэй шиидхэбэри мүнөө хүрэтэрөө абтаагүй байна. Агропромбанкын болон промстройбанкын хүтэлбэрилэгшэд эдэ банкнуудые коммерческэ болгон хубилгахада, урдынь бүридэлые үлөөжэ гэхэ гү, али республиканска управлени болон районуудта тэрэнэй филиалнуудые байгуулхаар дурадхал оруулна.

Коммерческэ агропромбанкые байгуулха талаар пайщигуудай учредительнэ суглаа үнгэргэһэн Бурятскагропромсоюз агропромбанкые эмхидхэн байгуулха гэһэн хараа бодолые дэмжэнэ. Район бүхэнэй коммерческэ агробанк болон промстройбанк бэеэ даанхай байха, харин тиихэдэ республиканска управлениин аппарат тараагдаха юм гэжэ Россин Гүрэнэй банкын дурадхалнуудтай зохилдуулан, Буряадай АССР-тэхи РСФСР-эй Гүрэнэй банкын управлени тоолоно.

Энээнтэй дашарамдуулан, тус сесси дээрэ энэ асуудалые эсэслэн шиидхэхээр дурадхагдана.

«Азиатский» гэжэ коммерческэ банкын филиал, коммерческэ авиабанк республика дотор хүдэлнэ. Ивалгын ба Зэдын агропромбанкнуудые эмхидхэхэ хүдэлмэри ябуулагдана.

Үнэтэ шухаг саарһанай дэлгүүр хадаа дэлгүүрэй ажахыда юрэнхы финансын-мүнгэн һангай ниитэ байгууламжын шухала хубинь болоно. Энэ дэлгүүртэ эрьесэдэ сүлөөтэйгөөр табигдаһан акцинуудһаа гадна, облигацинууд, бусад үнэтэ шухаг саарһанууд, тэрэ тоодо гүрэнэй саарһанууд худалдагдаха, жасын биржэ эмхидхэгдэн байгуулагдаха.

Бүхы мүнгэн һангай буруу һуурилгын гол шалтагаан болохо бюджедэй үри шэриие хороохо хэмжээнүүд программа соо хараалагдаа.

(Түгэсхэлынь 3-дахи нюурта).

Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй сесси

Буряадай ССР-эй арбан хоёрдохи зарлалай Верховно Соведэй хоёрдохи сесси үсэгэлдэр, октябриин 11-дэ, хүдэлмэриеэ үргэлжэлүүлээ. Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй бүридхэл тухай республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ В. Б. Сагановай уржадэр сесси дээрэ хэһэн элидхэл зүбшэн хэлсэлгэ үргэлжэлөө. Энэ асуудалаар арадай 29 депутат үгэ хэлэһэн байна. Тэрэ тоодо Буряадай ССР-эй арадай депутадууд Д. Ц. БУДАЕВ, О. Б. ХОМУТОВ, Д. Р. ГНЕУШЕВ, Д. Т. ЦЫРЕМПИЛОВ, М. Х. ХАРАНУТОВ, И. Т. ПАВЛОВ, К. П. АЛЬЦМАН, П. Г. ЗИЛЬБЕРМАН, Н. Н. НАЙДАНОВ, Л. В. ПОТАПОВ, С. Н. БУЛДАЕВ, В. Б. САГАНОВ, С. П. ГАВРИЛОВ болон бусад оролсоно.

Удаань Буряадай ССР-эй арадай депутадуудай нютагай Соведүүдэй хүтэлбэрилгын байгууламжа тухай асуудалаар республикын Верховно Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо В. В. САРЖАН элидхэл хээ. Тус элидхэлые зүбшэн хэлсэлгэ эрид шанга арсалдаанай эрхэ байдалда үнгэрбэ. Тус асуудалаар арадай депутадууд Ю. П. СЕДОВ, Н-Ц. Ч. ДАБАЕВ, Н. П. БЫКОВ, В. Д. БАДМАЦЫРЕНОВ, В. К. КУКШИНОВ, В. К. АГАЛОВ, Н. П. ОЛЕЙНИКОВ, П. Г. ЗИЛЬБЕРМАН, М. Д. АНГАРХАЕВ болон бусад өөһэдынгөө һанамжануудые хэлэһэн байна. Нютагай Соведүүдэй байгууламжые бүхы нютагай Соведүүдтэ хаража үзэхыень дурадхаха шиидхэбэри абтаба.

Сессиин үдэшын заседани дээрэ «Буряадай ССР-эй Арадай депутадуудай статус тухай» Хуули тухай асуудал зүбшэн хэлсэлгэ эхилбэ.

Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй тогтоол

Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Конституционно комисси байгуулха тухай

Буряадай Совет Социалис Республикын Верховно Совет иигэжэ тогтооно:

Буряадай Совет Социалис Республикын шэнэ Конституциин (Үндэһэн Хуулиин) проект бэлдэхын тула Буряадай ССР-эй арадай депутадуудай дундаһаа Конституционно комисси иимэ бүридэлтэйгөөр байгуулха:

1. **Булдаев С. Н.** — Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ (түрүүлэгшэнь).
2. **Саржан В. В.** — Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын Нэгэдэхи орлогшо (түрүүлэгшын орлогшонь).
3. **Авдеев Е. А.** — Улаан-Үдын нэгэдхэгдэмэл авиаотрядай пилот.
4. **Алексеев А. Н.** — Хойто-Байгалай районой Киндигирскэ сельскэ Соведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ.
5. **Аношин В. Г.** — Сэлэнгын районой Галуута-Нуурай шахтын электрообмотчик.
6. **Быков Н. П.** — Соведүүдэй хүдэлмэриин асуудалнуудаар саг үргэлжын комиссиин түрүүлэгшэ.
7. **Борисов А. П.** — Прибайкалиин районой Черемшаанай уурхайн начальник.
8. **Будаев Д. Ц.** — Проектнэ «Бурятагропромпроект» институдай директор.
9. **Бурков Л. П.** — Ивалгын ОПХ-гай директор.
10. **Вершинин А. К.** — арадай депутадуудай Зэгарайн районно Соведэй түрүүлэгшэ.
11. **Витюгова А. И.** — 4-дэхи больницын хүүгэдэй отделениие даагша.
12. **Ефимов А. Л.** — арадай депутадуудай Бэшүүрэй районно Соведэй түрүүлэгшэ.
13. **Иванов О. А.** — Ахын районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ.
14. **Корнаков Г. М.** — Хориин «Бурятводмелиорация» ПМК-гай начальник.
15. **Кукшинов В. К.** — арадай депутадуудай Улаан-Үдын городской Соведэй түрүүлэгшэ.
16. **Маншеев И. С.** — Түнхэнэй районой Туранай совхозой директор.
17. **Покацкий А. Ф.** — Буряадай ССР-эй прокурор.
18. **Потапов Л. В.** — КПСС-эй Буряадай рескомой нэгэдэхи секретарь
19. **Рыбдылов Б. Б.** — Хэжэнгын районой 35-дахи ПТУ-гай директор.
20. **Саганов В. Б.** — Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ.
21. **Соктоев В. Р.** — Муйска районой баригдажа байгаа ГОК-ой директор.
22. **Трофимов В. И.** — КПСС-эй Тарбагатайн райкомой нэгэдэхи секретарь.
23. **Турбянов Л. Д.** — арадай депутадуудай Мухар-Шэбэрэй районно Соведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ.
24. **Федотов С. В.** — Хяагтын районой Хяагтын АТП-гэй жолоошон.
25. **Хусаева Г. А.** — Кабанскын районой Байгалай РПО-гой түрүүлэгшэ.
26. **Цыренов В. Д.** — арадай депутадуудай Хурамхаанай районно Соведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ.
27. **Цыренжапов Ц. О.** — Яруунын районой Тулдуунай совхозой директор.
28. **Языков Г. К.** — Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй хуули гаргалгын, хуулиин ба гурим журамай асуудалнуудаар саг үргэлжын комиссиин түрүүлэгшэ.
29. **Якоби Э. И.** — Захааминай районой Зэдын вольфраммолибденэй комбинадай электроцехэй начальник.

Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ С. Н. БУЛДАЕВ.

Улаан-Үдэ хото,
Соведүүдэй байшан.
1990 оной октябриин 9.

Совет Социалис Республиканудай Союзай Президентын Указ

АГУУЕХЭ ОКТЯБРИИН СОЦИАЛИС РЕВОЛЮЦИИН 73 ЖЭЛЭЙ ОЙН ХҮНДЭЛЭЛДЭ СЭРЭГЭЙ ПАРАДУУДЫЕ ҮНГЭРГЭХЭ ТУХАЙ

Бүгэдэ арадай һайндэрэй — Агууехэ Октябриин социалис революциин 73 жэлэй ойн хүндэлэлдэ 1990 оной ноябриин 7-до Москва хотын Улаан талмай дээрэ, союзна республикануудай ниислэл хотонуудта, мүн сэрэгэй округууд болон флодуудай штабуудай оршодог бусад хотонуудта, тэрэшэлэн Ленинград хотодо ба сэрэгэй флодуудай штабуудай оршодог хотонуудта парадуудые үнгэргэхэ.

Москва хотодо парад тушаан абалгые СССР-эй Оборонын министр Д. Т. Язовта даалгаха.

Совет Социалис Республиканудай Союзай Президент М. ГОРБАЧЕВ.

Москва, Кремль
1990 оной октябриин 10.

СССР-эй Верховно Соведэй сесси

ШУХАЛА ЗҮЙЛ

Хүнүүдые ажалаар хангаха тухай ССР Союзай болон Союзна республикануудай Хуулиин үндэһэ һууриин проектые октябриин 10-да СССР-эй Верховно Совет зүбшэн хэлсэжэ эхилбэ. А. И. Лукьяновай түрүүлэлгэ доро палатануудай хамтын заседани үнгэрбэ.

СССР-эй Госкомтрудай түрүүлэгшэ В. И. Щербаков дурадхагдаһан Хуулиин проектые һайса шэнжэлжэ үзэбэ. Олон жэлнүүдтэ ажалай дэлгүүр тухай буруу ойлгосотой байгаабди, дэлгүүр олоной хүдэлмэригүйдэлгэтэй сасуулагдадаг, арад зондо харша үзэгдэл гэжэ тоологдодог байһан,— гэжэ тэрэ хэлэбэ. Гэхэ зуура, мүнөөнэй эрхэ байдалда энэмнай социально-дэлгүүрэй экономикые бүридхэхэ гол эрхэ нүхэсэлнүүдэй нэгэниинь болоно.

Дэлгүүр хадаа хүдэлмэриин хүсэн тушаа эрилтэ хэрэглэмжэнүүдэй болон дурадхалнуудай үндэһөөр обществын ажалай нөөсэнүүдые хубаарилгые гуримшуулһан социально-экономическа харилсаануудай системэ боложо байнхай. Хүн зониие социальна талаар лаб хангаха хэмжээнүүдые хараалхын ба ажал хэхэ аргатай эзэтэдые ажалаар хангаха үндэһэ һуури тодорхойлхын тула хуули зохёоһон авторнууд зүб шиидхэбэринүүдые бэдэржэ олохые оролдоһон байна. Зарим статьянуудаар ондоошье дурадхалнууд бии. Ажалай, сэнгүүдэй ба социальна политикын талаар Союзай Соведэй комиссиин түрүүлэгшэ Н. Н. Гриценко бүхы дурадхалнуудые шэнжэлжэ үзэхэ шухала гэжэ зааба.

Теэд Хуулиин проектые зүбшэн хэлсэжэ эхилхынгээ урда регионууд хоорондын депутадуудай бүлэгэй координационно соведэй даалгабаряар депутат О. Т. Богомоловой хэһэн мэдүүлгые Верховно Соведэй гэшүүд шагнаһан байгаа.

(ТАСС).

КПСС-эй Центральна Комитедэй Пленум

ПАРТИИН XXVIII СЪЕЗДҺЭЭ ХОЙШОНХИ ҮЕДЭ

КПСС-эй ЦК-гай СЕКРЕТАРИАДАЙ ХЭҺЭН ХҮДЭЛМЭРИ ТУХАЙ

КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, КПСС-эй ЦК-гай секретарь А. С. ДЗАСОХОВОЙ мэдээсэлhээ

Партиин XXVIII съездын түгэсэhэн сагhаа зуун шахуу үдэр үнгэрөө гэжэ ЦК-гай секретарь хэлэбэ. Съездын hүүлээрхи үе сагта обществые шэнэдхэлгын орёо асуудалнуудта харюу бэдэрхэ ябадалнууд зай забhаргүйгөөр бэелүүлэгдээ юм. Манай партиин ажал ябуулгын hураггүй хубилhан, тииhээ тиитэрээ онсо шахардуу эрхэ байдал, энээнhээ гадна ажахын тэнсүүригүй байдалай hүжэрэлгэ, эд хэрэглэгшэдэй дэлгүүр дээрэ тохёолдоhон байдал, нацинууд хоорондын харилсаануудай байдал болон бусадшье зүйлнүүд эмхидхэлэй-политическэ ябуулгануудые улам бүри нэтэрүүгээр бэелүүлхэ гэhэн эрилтэ бидэнэй урда табина. Үглөөгүүр үгэ хэлэхэдээ, Михаил Сергеевич Горбачев партида, Центральна Комитедэй гэшүүдтэ иимэ уряатайгаар хандаhан байна. ЦК-гай шэнэ Политбюро союзна республикануудай Компартинуудай үргэнөөр хабаадалгатайгаар удаан болзоотой удха шанартай партийна политикын эгээл ехэ хэмжээнэй шэглэлнүүдые зохёожо захаланхай. Политбюро дээрэ тон нарин нягтаар зохёон бэлдэгдэhэн асуудалнуудай тоодо тон түрүүн КПСС-эй шэнэ Программын проект зохёохо хүдэлмэриие эмхидхэлгэ, бүхы шатын арадай депутадуудай Советүүдтэхи партийна бүлэгүүдэй хүдэлмэриин гол ёhонууд, онол арганууд, дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн оролгын эрхэ байдалые политическэ талаарнь хангалга гэхэ мэтэ ороhон байгаа.

Энэ ба бусадшье стратегическэ асуудалнуудые хаража үзэхэдөө, съездын шиидхэбэринүүдые бэелүүлхын түлөө тэмсэл хадаа мүнөө үеын дээдэ шатын партийна хүдэлмэрилэгшэдэй хамтын, мүн тиихэ зуураа заатагүй хүн бүхэнэй хубиин харюусалгаар баталагдаха ёhотой гэhэн бодолые тон шухала гэжэ тоолоhон байнабди. Энэ бодол Политбюрогой hаяын заседанинууд дээрэ болоhон хурса гэгшын үгэ буляалдаанай үедэ гол hуури эзэлээ юм.

Арадай Советүүдтэ ажахын-хүтэлбэрилгын үүргэнүүдые дамжуулхадаа, совет арадай аша туhада харюусадаг социально-экономическа ашаг үрэтэй политикые зохёохо хэрэгтэ хабаадалгын түлөө харюусалгаа КПСС өөрhөө холодуулна бэшэ. Партийна организацинуудай гол зорилгонь гэбэл, Союзна шэнэ хэлсээе бүридүүлгэдэ үрэ түгэсөөр хабаадалга болоно. Тиимэhээ энэ hалбарида ЦК-гай, Политбюрогой болон Секретариадай эршэдүүлхы үүргые, бүхыдөө партиин, мүн тусхайлбал, партийна организацинуудай интернационалис удхые үдэр бүриин манай хэрэгүүдээр баталалгые, бидэнэй дунда бэе бэедээ этигэлсэлгын, ёhотой партийна нүхэсэлэй бүхөөр тогтоhон ушар байдалые хараха дурамнай тон ехээр хүрэнэ.

Энээнhээ уламжалан, шэнэ түхэл янзануудые бэдэрэлгые hайшааха хэрэгтэй байгаал. Жэшээнь, партийна хүдэлмэрилэгшэдэй дунда үгэеэ ойлголсохогүй, эбгүй байха ябадалые зайсуулхын тула нютагай хэмжээндэ партийна, мүн, магад, советшье хүтэлбэрилэгшэдэй саг үргэлжын уулзалгануудые хуулита болгохо хэрэгтэй.

Энэ арга Закавкази, Дунда Ази, Волго шадарай нютагууд, Ураал шадарай нютагууд мэтын ороной томо регионуудта тааруха зэргэтэй.

ЦК-гай Секретариадай шэнэ бүридэл—тэрээндэ мүнөө партийна хүдэлмэриие эмхидхэлэй политическэ талаар үдэр бүри хангалгын үүргэнүүд даалгагданхай—XXVIII съездын шүүмжэлхы хурса эрилтэнүүдые хараада абан, өөрынгөө ажал ябуулгые гуримшуулха гэжэ оролдоно. ЦК-гай Секретариадай гол анхаралда мүнөө үеын политикын асуудалнууд, нютагай партийна организацинуудта хүргэгдэхэ мэдээсэл, Советүүдтэй харилсаха арга замуудые бэдэрэлгэ гэхэ мэтэнүүд байгаа.

Секретариадай хүдэлмэриин зарим зүйлнүүд дээрэ тобшоор тогтохыемни зүбшөөгыт. 11 секретарьнууд хүдэлмэриин тус тус шэглэлнүүдэй хүтэлбэрилэгшэд гэхэ гү, али бүри тодоор хэлэбэл, зохилдуулан тааралдуулагшад болоно. Секретариадай заседанинууд недели бүридэ үнгэргэгдэдэг. Зүбшэн хэлсэгдэhэн асуудалнуудые али бүхы талаарнь, нарин нягтаар хаража үзэхэ гэжэ ойлгонхойбди. Гэбэшье сэхыень хэлэхэдэ, бүхы ушарта иигэжэ шаданагүйбди. Жэшээнь, ургаса хуряалгые, газетэ, журналнуудта захил абалга үнгэргэлгые хангаха талаар парткомуудай политическэ хүдэлмэри, КПСС-эй ЦК-гай гэшүүдэй хүн зониие саг үргэлжэ угтан абалгын гурим тогтоолго, хүтэлбэрилхы кадрнуудай бэлэдхэлые дэлгэрүүлгэ болон түүхын-революционно, илангаяа Ленинэй захиhан ёhо заншалнуудые хамгаалга мэтын асуудалнуудые зүбшэн хэлсэлгын үедэ иимэ ушар байдал тохёолдоо. Олон национальна манай обществодо соёлой нэгэдүүлхы үүргые дэмжэлгэдэ, тэрэниие имагтал «ашаг олзоор дэшүүралгаhаа» хамгаалгада шэглүүлэгдэhэн ЦК-гай Секретариадай үүсхэл hайн сэгнэлтэдэ хүртөө.

Эдэ бодолнууд зохёохы ажалтанай элитэ түлөөлэгшэдтэй Михаил Сергеевич Горбачевой хэhэн аргагүй ехэ аша үрэтэй уулзалгын удха шэнжэтэй зохидоор тааралдана.

Саг үргэлжэ гарадаг хэблэлнүүдтэ толилогдоhон публикаци бүхэнэй түлөө КПСС-эй ЦК харюусаха ёhотой гэhэн ойлгосо hүүлэй үедэ зарим манай нүхэдэй дунда тогтонхой. Манай хүдэлмэриин онол арганууд тухай иимэ ойлгосо хадаа хубилган шэнэдхэлгын урда тээхи сагтай тааралданагүй гэжэ энээн тухай сэхэ руунь хэлэхэ уялгатайб. Мүн энэ ушар хэблэл тухай хуулиин дүримүүдтэй зохилдоногүй. Энээнhээ уламжалан, тус асуудалда бидэнэр ямаршье hонирхолгүйгөөр хандана гэжэ ойлгохоор гү? Үгы ааб даа. ЦК-да хүдэлдэг бидэнэр, бусадтал адляар, сэдьхэлэй хүдэлмөөр олохон баримтануудтай үдэр бүри ушардагбди. ЦК-гай секретарьнар болон партийна хэблэлэй хүдэлмэрилэгшэд, тэрэ тоодо тус Пленумдэ хабаадагшад саг үргэлжэ тэдээнтэй бидэнэй харилсажа байhан тушаа hайн мэдэхэ, гэхэ зуура, энэнь гол зүйл болохо зэргэтэй хаш, үгэ буляалдаанда олонхи ушарта хүсэд hайнаар хабаадажа, өөрынгөө хараа бодолнуудые тодо хурсаар, хүнэй этигэмээр хамгаалжа шаданагүйбди гэжэ мэдэрхэ хэрэгтэй.

Политикын талаар олон ондоо хараа бодол баримталха эрхэ байдалда саг үргэлжэ гарадаг хэдэ хэдэн хэблэлнүүд хүдэлмэриеэ бодомжотойгоор, зүбөөр ябуулжа шаданагүй. Зарим хэблэлнүүд, илангаяа формальна бэшэ хэблэлнүүд имагтал хэтэрмэ удхатай, зорюута дэбэргэhэн, заатагүй зоной сэдьхэл хүлгүүлхэ гэhэн зүйлнүүдээр дашуурна. Зондо бэлээр hайшаагдахые оролдодог, зарим хэблэлнүүдэй hүйдхэхы хараа бодолынь бүри баруун оронуудай хэблэлэй органуудые гайхуулна.

Секретариадай эгээл дүтын hарануудай гол түсэбүүдынь ямар бэ? Тон түрүүн экономическа шэнэ харилсаануудта оролгын программые партийна талаарнь хангалга, Союзна хэлсээе зохёон табилгын бүхы шатануудта анхарал хандуулга, КПСС-эй эрдэмэй түбүүдэй ажал ябуулгые нарижуулан hайжаруулга, манай гол газетэ болохо «Правдын» мүнөөнэй байдалай болон ерээдүйн асуудалнуудые али бүхы талаарнь хаража үзэлгэ гэхэ мэтэ болоно. Мүн баhа политическэ шэнэ хүсэнүүдтэй, хүдэлөөнүүдтэй КПСС-эй хоёр талын хөөрэлдөө, харилсаа холбоонуудые тогтоолго, Ростовско, Нижегородско областьнуудай, Алтайн хизаарай партийна организацинуудай дүй дүршэлые шудалалга ба зүбшэн хэлсэлгэ, съездын тогтоолнуудые хангаха талаар дэлгэрүүлэгдэhэн хүдэлмэри, мүн эсэстэнь гэмтэ ябуулгануудые зайсуулгада, хуули гурим тогтоолгодо эдэбхитэйгээр хабаадаха хэрэгтэ коммунистнуудые, партийна организацинуудые элсүүлгэ гэхэ мэтые эндэ нэрлэе. Партийна hуралсалай, ниитын пропагандын гуримые үндэhөөрнь хубилгаха хэрэгтэй гэжэ ЦК-гай Секретариат тоолоно. Энэ гурим XXVIII съездын программна документнүүдhээ уламжалан, партийна олон түмэнэй ниитын-политическэ мэдэрэлдэ удхаараа шэнэ ойлгосонуудые баталалгада шэглүүлэгдэхэ ёhотой. Олон зуун жэлэй түүхэтэй дэлгүүрэй харилсаанууд тухай, дэлгүүр тухай мүнөөнэй ойлгосонуудые тайлбарилhан очеркнуудые, бүлэг лекцинүүдые, hуралсалай пособинуудые бэлдэжэ, толилхо гэhэн хойшолуулашагүй даабаринууд үгтэнхэй. Олон үндэhэ яhатанhаа бүридэhэн манай гүрэнэй тогтонижолгые, манай гүрэниие байгуулдаг арадуудай хоорондо hаналаа нэгэдүүлгын харилсаануудай түүхые, патриотизмын, мүнөө үеын агуехэ оронуудай нэгэндэ хамаатай байhанай түлөө эрхэтэнэй омогорхолой мэдэрэлые байhан сооронь зүбөөр харуулха шухала.

Манай эрдэмэй-hуралсалай түбүүд, тон түрүүн Ниитын эрдэмэй академи, Марксизм-ленинизмын институт, Ниитын эрдэмэй институт партиин үмэнэ горитой уридэ оронхой. Тэдээнhээ нэн түрүүн хуули ёhоной ба парламентска соёл болбосоролой социологиин асуудалнуудаар, социальна хамгаалалтын, тэрэ тоодо, илангаяа партийна хүдэлмэрилэгшэдэй социальна хамгаалалтын асуудалнуудаар удха түгэс зууршалга, дурадхалнуудые бидэ хүлеэнэбди. Шэнэ Секретариадай хүдэлмэри ниитын мэдэрэлэй улам түргөөр политикын шэглэлтэй боложо байhан сагай удха шэнжэдэ гүйсэд зохилдоно гэжэ хэлэхэеэ хэншье hананагүй. Энэмнай юрэнхыдөө иимэ бэшэ. Залуушуулай политика тухай тусхай документые съезд баталаашье hаань, обществын ондо ондоо бүлэгүүдэй, тэрэ тоодо залуушуулай, комсомолой шухала болоhон асуудалнуудые бидэнэрэй хүсэд хадуужа абаагүймнай, бэелүүлээгүймнай хэрамтай.

ВЛКСМ-эй ЦК-гай хүтэлбэритэй түйлагдаhан хэлсээнэй ёhоор, эгээл дүтын сагта комсомолой эдэбхитэдтэй КПСС-эй ЦК-гай секретарьнарай уулзалга болохо, гэжэ танда мэдээсэхэм. Шэнэ ЦК-гай, тэрэнэй Секретариадай ажал ябуулгые шүүмжэлхы ёhоор тодорхойлходоо, урдын жэлнүүдтэ горитойгоор hуларуулагдаhан партиин түбэй болон нютагай организацинуудай хоорондохи харилсаа холбооие гүйсэд хэмжээгээр hэргээжэ шадаагүйбди гэжэ тон түрүүн мэдэрэе. ЦК, тэрэнэй Секретариат баэлалта-зонхилолгын аргануудhаа бодото демократида, олон ондоо политическэ үзэл бодолнуудай эрхэ байдалда шэлжэн оролгые нүлөө ехэтэйгээр гуримжуулжа шаданагүй. Партийна кадрнуудай, тэрэ тоодо шэнээр hунгагдаhан кадрнуудай зарим хубинь идхалгын онол арганууддай үндэhэ hуури дээрэ политическэ хүдэлмэри ябуулхань хуушанай заншалhаа мянга дахин хүшэр хүндэ гэжэ огто хүлеэгээгүй. Партиин түбэй аппарадые нилээд ехээр хороохо доо, олон жэлэй туршада урасхалые hанаа амар дахажа, дээрэhээ ерэhэн захиралтануудые дүүргэжэ hурашаhан манай олон нүхэдэй сэдьхэл бодолые үндэhөөрнь хубилгажа шадаагүйбди. Иимэ заншалые партиин кадрнуудта зайсуулха хэрэгтэй. Тэдэ аргагүй хохидолтой бшуу. Ажахы эрхилдэг коммунистнуудай дунда, илангаяа дэлгүүрэй харилсаануудта оролгын эрхэ байдалда бүхы шатын партийна хүдэлмэрилэгшэдтэ, манай партиин бүхы гэшүүдтэ үргэн мэдэсын, залан сэхэ бодомжын, саг үргэлжын үүсхэлэй, харюусалгын хэрэгтэй болоод байhан сагта хуушанаар бодомжолжо яашье болохогүй.

Партийна зарим хүдэлмэрилэгшэдэй партиие шэнэдхэлгын ябадалай орёо шахардууе ойлгожо шадахагүй, харин заримдаа бүри ойлгохо дурагүй байhан ушартай бидэ саашадаа эбсэхэ аргагүйбди гэжэ hананаб.

Хэдэ хэдэн республикануудта, хизаарнуудта, областьнуудта, олохон хотонуудта ба районно түбүүдтэ элдэб ушараар олон тушаалнууд, тэрэ тоодо hунгагдаха тушаалнуудай ээлэгдээгүй байhан дээрэhээ голхормоор байдал тохёолдонхой.

Партийна хүдэлмэридэ обкомуудта, горкомуудта, райкомуудта ниитын гуримааршье, али үгы hаа, нэгэ доро хоёр тушаал ээлхээр коммун… нуудые дэбжүүлхэ хэр… гэhэн тобшолол эрхэ бэш… наанда ороодхино. Энэ … жэлэн партийна эдэбхи… партийна олониитэдэ гор… гоор дүтэлүүлжэ, интелл… цииншье, хүдэлмэришэн… гииншье, таряашадайшье … бэлгэн бэрхэ түлөө… партийна хүдэлмэридэ … жүүлхэ ябадалда туhа хүр… аргатай.

XXVIII съездын hүүлээр имагтал Москвада хүдэ… ЦК-гай гэшүүд 65 республ… нуудта, хизаарнуудта, обл… нуудта ошожо ерээ; КПСС… ЦК-гай секретарьнууд … соо ороной 30 регион… хүрөө гэжэ танда мэдээс… Гэхэтэй хамта парти ба о… ство дотор тохеолдоhон … гэн бэшэ байдалhаа … лан, хүнүүд бидэнhээ … хой, үнэн сэхэ тайлбари… дые хүлеэжэ байhыень … гоноб.

Энээнтэй дашарамдуулан бүри октябрь hарада … лагдаhан, нацинууд хоо… үзэл сурталай талаар … тарьнуудтай нацинууд хоо… дын харилсаануудай түлөө … рюусадаг партийна хүдэлмэ… лэгшэдэй хабаадалгатай … үнгэргэгдэхэ зүблөөндэ … тойгоор найданабди.

Эсэстэ хэлэхэ юумэн, … ной хэдэ хэдэн нютаг… байдалые тогтуурита… хо замуудые бэдэрэлгэ… лаар хүдэлөөн дэлгэр… Минии hанахада, энэ т… Казахстанай дүй дүршэл… нирхолтой байна.

Түгэсхэлдөө КПСС-эй ЦК-гай Секретариадай зүгhөө … най партиин бүхы шатын … партиин съездын табиhан … тэнүүдэй хэмжээндэ өөр… хүдэлмэриие hайса үргэ… hэн бодомжые эрид … дурамни хүрэнэ.

КПСС-эй ЦК-гай КОМИССИНУУД БА АППАРАТ ТУХАЙ

КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, КПСС-эй ЦК-гай секретарь О. С. ШЕНИНЭЙ мэдээсэлhээ

КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой ба Секретариадай даалгабаряар тэрэ партиин Центральна Комитедэй эмхидхэл ба ажал ябуулгада хабаатай хэдэ хэдэн hанамжануудые тайлбарилжа үгэhэн байна.

ЦК-гай ажал ябуулгын гол шэглэлнүүдээр саг үргэлжын комиссинуудые байгуулха гээд КПСС-эй Уставай 29-дэхи параграфаар хараалагданхай юм. Тэдэ КПСС-эй ЦК-гай Пленум дээрэ ЦК-гай гэшүүдэй дундаhаа, мүн тэрэшэлэн советнигүүд боложо баталагдадаг бусад коммунистнуудhаа бүридэдэг байха. Эдэ комиссинуудые ЦК-гай секретарьнар толгойлхо юм. Өөhэдынгөө заседанинууд дээрэ тус асуудалые нэгэнтэ бэшэ зүбшэhэнэй hүүлээр, Центральна Комитедэй Политбюро ба Секретариат иимэ тобшолол хээ. ЦК-гай комиссинууд хадаа ЦК-гай гэшүүдэй хүдэлмэриие эмхидхэхэ шухала хүсэлнүүдэй нэгэн, партиин нэгэн ниитэ политикые бүридүүлхэ гол хүсэн, нютагуудай ба түбэй хоорондохи ажамидаралта холбооной зэбсэг болохо ёhотой.

Орон ба парти доторхи мүнөөнэй бодото оршон байдалда, КПСС-эй XXVIII съездын шиидхэбэринүүдые бэелүүлхэ зорилгонуудта харюусадаг булюу шухала шэглэлнүүдhээ эхи абан, иимэ саг үргэлжын комиссинуудые эмхидхэхэ гэжэ дурадхагдана. Үзэл сурталай, партида шухала удха шанартай үзэл сурталай-политическэ, пропагандистска, мэдээсэлэй асуудалнуудай бүхы комплексые шиидхэлгэдэ тэрэ бүхы хүсэеэ нэгэдүүлхэ аргатай байна. Ниитын-политическэ комисси, энэмнай анха түрүүшынхиеэ байгуулагдана гээшэ. Тэрэнэй зорилгодо орон доторхи ниитын-политическэ оршон байдалые шэнжэлэлгэ, мүн ниитын-политическэ эмхинүүдтэй холбоондо, Советүүдтэ коммунистнуудай ябуулдаг хүдэлмэридэ, гүрэнэй байгуулалтада ба бусад асуудалнуудта хабаатай дурадхалнуудые найруулан зохёолго орохо байна. Дэлгүүрэй харилсаануудта шэлжэн оролгын эрхэ байдалда социально-экономическа комисси, КПСС-эй аграрна политикын талаар комисси ехэ юумэ хэхэ ёhотой болоно. Союзна хэлсээндэ хабаатай хүдэлмэри хадаа КПСС-эй национальна политикын талаар комиссида олон асуудалнуудые гүн гүнзэгыгөөр зүбшэн хэлсэхэ эрилтэ мүнөө табижа байнхай. Уласхоорондын политикын асуудалнуудай талаар ЦК-гай саг үргэлжын комисси байгуулхаар дурадхагдана.

Общество дотор эхэнэрнүүдэй ба гэр бүлэнүүдэй байдалай асуудалнууд тээшэ хэгдэhэн эрьелтэ хадаа партиин шэнэдхэгдэжэ байhанай үнэншэмэ гэршэ боложо үгэнэ. Энэ зорилгоор эхэнэрнүүдэй ба гэр бүлэнүүдэй асуудалнуудай талаар ЦК-гай комисси эмхидхэгдэнэ. Экономическа шэнэ оршон байдалда орохо, мүн тэрэшэлэн тэдэнэй политическэ эдэбхи хүгжөөхэ, ажал ябуулгын элдэб hалбаринуудта өөрыгөө харуулhан удамаршадые эхэнэр-коммунистнуудай дундаhаа бүридүүлхэ талаар эхэнэрнүүдтэ туhа хүргэхэ хэмжээнүүдэй бүхэли гурим зохёон табилга хадаа энэ комиссиин хүдэлмэриин гол шэглэлнүүдэй нэгэн болохо гэжэ hанагдана.

Партийна байгуулалтын асуудалнуудые эрхилхэ комисси тушаа олон hанамжанууд байгаа юм. Партиин эхин шатын хүдэлмэриие залан шууд хубилган шэнэдхэлгэhээ шухала зорилгын мүнөө энэ талаар үгы байhые хараада абажа, партийна эхин организацинуудай ажал ябуулгые шэнэлхэ талаар саг үргэлжын комисси эмхидхэхэ гэhэн дурадхал оруулагдана. КПСС-эй партийна организацинуудай секретарьнарай совет байгуулха ба хүдэлмэриинь эмхидхэхэ талаар дурадхалнуудые комисси зохёон табиха болоно. Эдэ нэрлэгдэhэн саг үргэлжын комиссинуудhаа гадна партиин XXVIII съездын резолюцинууд дотор элирхэйлэгдэhэн асуудалнуудаар комиссинуудые эмхидхэхэ гээд хараалагдана. Эдэмнай эрдэмэй, hуралсалай ба соёлой талаар, мүн тэрэшэлэн КПСС-эй залуушуулай политикын асуудалнуудай талаар комиссинууд болоно. Съезд дээрэ баталан абтаhан мүнөөнэй үе шатадахи партиин сэрэгэй политикын гол шэглэлнүүд тухай резолюциие хараада абажа, КПСС-эй сэрэгэй политикын талаар ЦК-гай комисси эмхидхэхэ гээд дурадхагдана. Эдэ комиссинуудые партиин Центральна Комитедэй Политбюрогой, ЦК-гай Секретариадай гэшүүд толгойлжо болохо байгаа юм.

Комиссинуудые бүридүүлгэ тухай. ЦК-гай Секретариат уридшалан энэ хүдэлмэри ябуулhан байна. Партийна комитедүүдэй туhаламжаар, зарим ушарта сэхэ ЦК-гай гэшүүдтэй хөөрэлдэhэн, тэдээндэ дурадхалнуудые хэhэн, тэдэнэй hанамжа бодол дуулаhан байха юм. Энээнэй эсэстэ мүнөө Пленумдэ дурадхагдаhан комиссинуудай бүридэл бии болоо юм.

Комиссинууд тоогойнгоо талаар ондоонууд байна. Жэшээнь, социально-экономическа комиссида КПСС-эй ЦК-гай 54 гэшүүн, аграрна политикын талаар—47, залуушуулай политикын асуудалнуудаар—25, сэрэгэй политикын талаар—24 гэшүүн ороно гээшэ.

Комиссинуудай бүридэлые тон hайн дуранай үндэhөөр бүрилдүүлхэдэ таарамжатай гэжэ hанагдана, мүн ЦК-гай эрхэ түлөөлэлгын бүхы болзорто энэ бүридэлые зандань үлөөжэ болохогүй шэнги. Тэрээндэ хубилалта оруулха арга боломжо, тиихэдээ КПСС-эй ЦК-гай гэшүүдэй хүсэлые хараада абажа, комиссинуудта өөhэдтэнь үгэхэ зэргэтэй.

Мүнөө советнигүүд тухай. Энэ Пленум дээрэ советнигүүдые баталхагүй гэжэ дурадхагдана. Советнигүүд болохоор хэд тэдээндэ хэрэгтэй юм бэ гэжэ өөhэдөө комиссинууд тодорхойлог лэ, харин тэрэнэй hүүлээр бэлэн болоходонь, дурадхалнуудаа Пленумдэ оруулха ёhотой.

Энээнтэй холбоотой үшөө нэгэ асуудал бии юм. Нүхэр Борис Карлович Пугогай мэдээсэлэнэй ёhоор, Центральна Хиналтын комисси ЦК-гай комиссинуудай хүдэлмэреэр ехэтэ hонирхожо байнхай. Манай hанахада, ЦКК-гай гэшүүд тэдэнэй дураар комиссинуудай бүридэлдэ оруулагдажа болохо гэжэ мүнөөдэр үгэеэ ойлголсожо болохо байгаа ха.

Бидэ ЦК-гай комиссинууд тухай Дүримтэй байха ёhотойбди. Хэрбээ комисси бүхэнэй өөрынгөө проект дурадхаа hаань, hайн байгаа, эрхимынь шэлээд, тэрэнэй hүүлээр бусад комиссинуудай дурадхалнуудаар нэмээжэ болохо байгаа гэжэ hанагдана.

Комиссинуудай хүдэлмэриие хангалга КПСС-эй ЦК-гай таhагуудта даалгаха гээд хараалагдана. Таhагуудай уялганиуудта тэрэшэлэн ЦК-гай Политбюрогой ба Секретариадай даабаринуудые дүүргэлгэ, КПСС-эй Уставай ёhоор — партиин Уставай 14-дэхи параграфай ёhоор, хүдэлмэриин аппарадта партийна органуудай даалгадаг зорилгонуудтай зохилдуулан, үүсхэлтэ материалнууд болон дурадхалнуудые бэлдэлгэ орохо байна.

КПСС-эй ЦК-гай аппарат шэнэлэн хубилгагдажа байна. Энэ талаар зохихо шиидхэбэри ЦК-гай Политбюро баталан абаа. Партийна байгуулалтын ба кадрова хүдэлмэриин таhагай hуури дээрэ ЦК-гай аппарадта Эмхидхэлэй таhаг бии болгогдоо. Тэрэ партийна организацинуудтай, Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй, хилын харуулай ба дотоодын сэрэгүүдэй партийна организацинуудые оруулалсаhан, ябуулагдаха хүдэлмэридэ, партийна ажабайдалые шэнэлхэ асуудалнуудые зохёон табилгада гол оролдолгоёо элсүүлхэ ушартай гээд хараалагдана. Тэрэнэй уялгада нютагай партийна органуудтай ЦК-гай аппарадай холбоо тааралдуулха, ниитэ партийна хэмжээ ябуулганиуудые бэелүүлхэ хэрэг орохо байна.

Партийна пропагандын, олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй болон үзэл сурталай хүдэлмэриин бусад асуудалнуудые эрхилхэ үүргэтэй Үзэл сурталай таhаг эмхидхэгдэнэ. Мүн зохёохы, эрдэмэй интеллигенцитэй холбоо байгуулха, обществын хүгжэлтын теоретическэ шухала асуудалнуудые шэнжэлхэ, партийна кадрнуудые бэлдэхэ уялгануудай тэдэнэй мэдэлдэ ородог Гуманитарна таhаг бии болгогдоо. Энэ таhагай мэдэлдэ КПСС-эй эрдэмэй ба hуралсалай эмхи зургаанууд ородог байха.

КПСС-эй ЦК-гай пресс-түб зандаа үлөөгдэнэ.

Ниитын-политическэ эмхинүүдтэй холбоонуудай талаар hаяхан байгуулагдаhан таhаг үргэдхэгдэнэ, ниитын-политическэ холбоонуудай талаар гүйсэд дүүрэн тэрэ мэргэжүүлэгдэхэ юм. Тэрэнэй мэдэлдэ хүдэлмэришэдэй болон залуушуулай хүдэлөөнэй асуудалнууд дамжуулан үгтэбэ.

Партиие хуулиин талаhаа хамгаалгые шангадхалгын онсо шухала байhые, тэрэнэй үүсхэл гаргаха ба хуули hанамжалан дурадхаха ажал ябуулгые эдэбхижүүлхэ хэрэгтэй байhые, мүн тэрэшэлэн коммунист-депутадуудаар дамжуулан, Советүүдтэ партиин ажал ябуулгын ашаг үрэтэй гурим байгуулха хэрэгтэй байhые хараада абан, ЦК-гай аппарадта Хуули абаха үүсхэлэй ба хуули ёhоной асуудалнуудай талаар таhаг эмхидхэгдэнэ гээшэ. Гүрэнэй-хуули ёhоной таhаг усадхагдаба, национальна харилсаануудай таhаг үлөөгдэжэ, Национальна политикын таhаг гэжэ нэрлэгдэхээр дурадхагдана.

Социально-экономическа таhагай hуури дээрэ Социально-экономическа политикын таhаг эмхидхэгдэбэ. Оборонын таhаг усадхагдаба. Мэдээсэлнүүдые шэнжэлэн согсолхо түб үлөөгдэхэ. Аграрна таhагай орондо Аграрна политикын таhаг эмхидхэгдэбэ гээшэ. Тэрэнэй ажал ябуулгын гол шэглэлнүүдэй нэгэн гэхэдэ, таряашадай хүдэлөөнтэй холбоо байгуулха хэрэг болоно.

Гадаадын политическэ асуудалнуудые болон гүрэнүүд хоорондын харилсаануудые Гадаадын хэрэгүүдэй министерствын, Гадаадын экономическа холбоонуудай министерствын, СССР-эй Верховно Соведэй, харин hүүлэй үедэ Президентын соведэйшье эрхилдэг байhые хараада абан, Уласхоорондын таhагай эрхэ уялганууд тододхогдоно. Тэрэ гадаадын партинууд болон эмхинүүдтэй холбоо бэелүүлгэдэ хүсэ шадалаа ехэнхидээ шэглүүлдэг байха болоно.

Эхэнэрнүүдэй ба гэр бүлын асуудалнуудай талаар комиссиин хүдэлмэриие 11 хүнhөө бүридэhэн өөрын аппарат хангадаг байха юм. Энээнhээ гадна бүхы таhагуудта эдэ асуудалнуудые эрхилдэг хүдэлмэрилэгшэдтэй гү, али байгууламжануудтай байха гээд хараалагдана.

КПСС-эй аппарадта Юрэнхы таhаг, мүн Хэрэгүүдые эрхилхэ управлени зандань үлөөхэ гээд дурадхагдана.

Мүнөө байhан 1493 хүнhөө бүридэдэг ЦК-гай аппарадай харюусалгата хүдэлмэрилэгшэдэй ниитэ тоо 40,4 процентээр гэхэ гү, али 603 хүнөөр үсөөрүүлэгдэхэ болоо. Энэмнай ЦК-гай аппарадта боложо байгаа хоёрдохи томо хороолго гэжэ мэдээсэхэ ёhотой. Үнгэрhэн жэлдэ тэрэ 536 харюусалгата хүдэлмэрилэгшэдөөр хороогдоhон байха юм. Энэ хүдэлмэри саашадаашье үргэлжэлүүлэгдэхэ байха, гэбэшье мүнөө тогтохо хэрэгтэй гэжэ hанагдана. Саг үргэлжэ хубилгагдажа байдаг аппарат ашаг үрэтэйгөөр хүдэлжэ шадахагүй гээд бидэ бултадаа ойлгоно ха юмбибди.

Мүнөө бусад зарим асуудалнууд тухай.

Партиин XXVIII съездын шиидхэбэринүүдтэй зохилдуулан, бэлдэгдэхэ ёhотой КПСС-эй нормативно-методическа бүхы документнүүдэй проектнүүд ЦК-гай болон ЦКК-гай гэшүүдтэ үгтэнхэй гээшэ. Тэрэ юрэ бэлдэгдээ бэшэ, партийна комитедүүдэй хүдэлмэрилэгшэд, мэргэжэлтэд хабаадуулагдаhан байна, зарим документнүүд, тодорхойлбол, «Референдум тухай дүрим», РСФСР-эй Компартиин эмхидхэн байгуулгын съезд дээрэ шалгагдаhан байха юм. Эдэ документнүүд дотор партиин Уставай болон hүүлэй үеын бодото байдалай эрилтэнүүд хараада абтанхай. Бүхыдөө тэдэ партийна ажабайдалай олон асуудалнуудые шэнээр шиидхэхэ хүсэл элирхэйлнэ, хэрэг ябуулга, тоо бүридхэлгэ бага болгожо үгэнэ. Тоосоонууд 2—2,5 дахин бага болгогдоо. Эдэ документнүүд саашадаа зүбшэн хэлсэлгын үндэhэ hуури боложо шадаха байгаа гэжэ ЦК-гай Секретариат тоолоно. Партиин Центральна Комитедэй болон Центральна Хиналтын комиссиин гэшүүд, мүн Пленумдэ хабаадажа байгаа бүхы нүхэдүүдшье энээндэ эдэбхитэйгээр хабаадаха бэзэ гэжэ бидэ тоолонобди. Энээнhээ гадна коммунистнуудай дунда үргэнөөр зүбшэхын тулада инструкцинууд болон дүримүүдэй проектнүүдые партийна хэблэлдэ тунхаглаха зүбшөөл бидэ таанадhаа гүйха байнабди. Харин партийна хүдэлмэрилэгшэдэй ба партийна томо организацинуудай секретарьнарай нарин анхаралай хэрэгтэй болодог заримыень, хэрэг данса эрхилэлгэ тухай, партийна тоо бүридхэл ба статистика тухай инструкциин проект мэтые шэнжэлжэ үзэхыень партийна комитедүүдтэ эльгээгдэхэ байна. Эдэ проектнүүдээр ороhон дурадхалнууд ба ажаглалтануудые хараада абажа, тэдэниие хүсэндэнь хүргөөд, ЦК-гай болон ЦКК-гай нэгэдэмэл удаадахи Пленум дээрэ баталамжада табиха гээд хараалагдана. Энэ хүдэлмэриие байгша оной дүүрэтэр хэхэ ушартай.

Таанадай урда үгэ хэлэхэ арга боломжоёо hамбаашалан, ЦК-гай Политбюрогой даалгабаряар энээн тухай хэды дахин хэлэгдэhэн, үдэр бүри ехэ удха шанартай боложо байhан асуудал дээрэ тогтохые хүсэнэб. Эндэ партийна организацинуудай ба Советүүдэй хоорондохи харилсаанууд тухай, мүн Советүүдтэ партийна бүлэгүүдые, коммунистнуудай можонуудые байгуулха талаар Уставай дүримые бэелүүлхэ гурим тухай хэлэгдэнэ гээшэ.

ЦК-гай Политбюро болон Секретариат энэ шухала асуудалые тусхайтаар хаража үзэhэн байна. hаяхан энэ асуудалаар бэшэг партийна комитедүүдтэ эльгээгдээ. СССР-эй Верховно Соведтэ хүдэлдэг коммунистнуудтай Политбюрогой гэшүүд уулзаhан байха юм. Партийна комитедтэй коммунистнуудай харилсаанууд, ехэ орёо гэжэ, Советүүдтэхи партийна хүсэнүүдые нэгэдүүлхын тула мүнөө даамгайгаар ажал ябуулха гээшэ шухала гэжэ тэрэ уулзалга харуулаа. Юрэл харилсаха ба нюусагүй байха шадабари коммунистнууд-депутадуудта олон ушарта дуталдадаг байна. Тэдэнэй политическэ үгэ хэлэлгын дүй дүршэл багатай олонхинь парламентда үгэ буляалдалгын үедэ тээлмэрдэдэг байна бшуу. Эгээл шухалань гэхэдэ, залан сэхэ асуудалнуудаар хамтын нэгэ хараа шугам бэелүүлхэ хэрэгтэй байна ха юм. Советүүдтэ партийна бүлэгүүдые гү, али коммунистнуудай можонуудые эмхидхэхэ хараа бодол хадаа илангаяа түрүүшээр депутадууд-партиин гэшүүдэй зарим хубиин талаhаа hэжэглэнгээр угтадагые хараада абаха хэрэгтэй. Эндэ нэн түрүүн бүлэглэлнүүдhээ hунгагдаhан, зарим ушарта КПСС-ые шүүмжэлжэ, hунгагшадай дуу абаhан хүнүүд тухай хэлэгдэнэ гээшэ. Тэдэ мүнөө партида өөрынгөө хабаатай байhан тухай хэлэхэ дурагүй байдаг. Хуушан түхэлэй партийна бүлэгүүдтэ этигэхэгүй бодол заримашуулда зандаа үлэhэн хэбэртэй. Можонуудые байгуулха ябадал Советүүдтэхи зүришэлдэлгые шангадхаха бэшэ аа гү гэжэ айhан ушар коммунистнуудай зарим хубида үзэгдэдэг. Мүн хуушанайхияа баримталдаг гэжэ зэмэлүүлхэеэ айдаг хүнүүдшье бии. Эдэ бүгэдэмнай бодото байдал болоно ха юм. Партийна бүлэгүүдые тогтонижуулха ябуулга хүндэ хүшэр байха. Тиигэбэшье энэ хүдэлмэриие удааруулжа яашье болохогүй. Советүүдтэ партийна бүлэгүүдые, можонуудые байгуулхадань коммунист-депутадуудта партийна комите… туhа хүргэхэ, тэдээнтэй … саанай зүб онол арга … ёhотой.

Партийна бүлэгүүд hай… раар байгуулагдаха, бэе… хай байха, депутадуудай … гаруулха ба hунгагшадай … дахи тэдэнэй харюусалга… гүй байжа болохогүй гэжэ … нагдана. Гэхэтэй хамта … адууд партийна комитедүүд… жэлгэдэ, залан сэхэ … шанартай асуудалнуудые … таараа зүбшэн хэлсэлгэ… шэлгын, мэдээсэлгын бол… сад туhаламжада найда… хэтэй ха юм. Эсэсэй … юрэл нүхэд ёhоной … хэрэгтэй гээшэ. Депутат-коммунистын оролдолго … хүдэлмэриинь газарайшье … hунгуулиин округуудай … партийна организацинуудай … дэ хабаадуулха зэргэтэй. Хэрбээ эдэбхи үүсхэлтэй … юумые уридлан хүдэлжэ … хурса асуудалнуудые … хэлсэлгэдэ табижа, … ринүүдэй өөhэдынгөө … нүүдые бэлдэжэ, асуу… гаар хандадаг боложо, … дүүдэй ажал ябуулгын … кратическа гол ёhонууд… ринаар сахиха эрилтэ … эхилэжэ hаа, партиин … шэд болохо депутадууд… дүүдтэ бодото политическэ … сэн болохо гэжэ бидэ … ёhотойбди.

КПСС орон дотор удаан … парти байhан зандаа … рин энэ байдалыень … ба бэхижүүлхэ гээшэ … парламентын хүдэлмэри… хы онол аргануудые … комитедүүдэй шудалhан … сад партинууд ба … литическэ хүдэлөөнүүд… дилдөөнэй эрхэ … өөрынгөө үдэр бүриин … мэридэ тэдэниие хэрэг… раhанhаа дулдыдаха … шэ. Советүүдтэхи хүд… хадаа гол болохо, … болтогой, партийна … риин түшэг тулгуури … ёhотой. Тэрэниие зориг… гэсээр, холын хараа… ябуулха хэрэгтэй. Эгээл … шынхинь. КПСС-hээ hу… hан депутадууд СССР-эй … дай депутадуудай съезд… рэ, СССР-эй Верховно … тэ өөhэдыгөө үшөө … лаар харуулна. Энэ… зэмэйнь зарим хубиин … эй Центральна Комитет… зэргэтэй. Иимэ байдал… билгаха хэрэгтэй.

КПСС-эй Центральна Комитедэй Пленумэй 1990 оной октябриин 9-нэй ТОГТООЛ

КПСС-эй НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧЕСКА ДОКУМЕНТНҮҮД ТУХАЙ

Партийна организацинуудта, коммунистнуудай дунда КПСС-эй нормативно-методическа документнүүдэй проектнүүдые үргэнөөр зүбшэн хэлсэлгэ эмхидхэхыень КПСС-эй ЦК-гай Секретариадта даалгаха.

Партийна хэблэлдэ проектнүүдые толилхо.

КПСС-эй Центральна Комитедэй Пленумэй 1990 оной октябриин 9-нэй ТОГТООЛ

КПСС-эй ЦК-гай КОМИССИНУУД ТУХАЙ

1. КПСС-эй Уставай 29-дэхи параграфтай зохилдуулан, КПСС-эй ЦК-гай ажал ябуулгын гол шэглэлнүүдээр үзэл сурталай; ниитын-политическэ; социально-экономическа; КПСС-эй аграрна политикын талаар; эхэнэрнүүдэй болон гэр бүлын асуудалнуудаар; КПСС-эй национальна политикын талаар; уласхоорондын политикын асуудалнуудаар; партийна эхин организацинуудай ажал ябуулгые шэнэдхэхэ талаар саг үргэлжын комиссинуудые байгуулха.

КПСС-эй XXVIII съездын баталан абаhан тогтоолнуудай ёhоор эрдэм ухаанай, hуралсалай ба соёл болбосоролой талаар; КПСС-эй залуушуулай политикын асуудалнуудаар; сэрэгэй политикын талаар КПСС-эй ЦК-гай комиссинуудые байгуулха.

2. Комиссинуудай бүридэлдэ ородог хүнүүдэй туд бүхэниие ба тэдэнэй хүтэлбэрилэгшэдые баталха. КПСС-эй ЦК-гай гэшүүдэй дураар нэгэ комиссиhаа нүгөөдэдэ орохо тухай асуудалые өөhэдөө шиидхэхэ эрхэ комиссинуудта олгохо. Тиихэдээ КПСС-эй ЦК-гай гэшүүн нэгэл комиссида байжа болохо гэжэ тоолохо.

3. КПСС-эй ЦК-гай комиссинуудай зууршалалгаар КПСС-эй ЦК-гай Пленумээр советнигүүд баталагдаха гэжэ тогтоохо.

4. Ажал ябуулгынь онсо илгаануудые хараада абажа, КПСС-эй ЦК-гай комиссинууд тухай Дүримүүд хэрэгтэй гэжэ тоолохо.

5. 1991 оной хүдэлмэриин түсэбүүдые зохёожо б… КПСС-эй ЦК-гай комиссинуудта даалгаха. КПСС-эй … Секретариат эдэ түсэбүүдые согсолжо, КПСС-эй ЦК-… лон ЦКК-гай, союзна республикануудай Компартинуудай … нуудай гэшүүдтэ, автономито республикануудай респ… ска, хизаарай, областной партийна комитедүүдтэ эльгээ… гэтэй.

ЕСПУБЛИКЫЕ ДЭЛГҮҮРЭЙ ХАРИЛСААНУУДТА ОРУУЛХА ХЭМЖЭЭНҮҮД ТУХАЙ

...Эхиниинь 1-дэхи нюурта

...й тула нэн түрүүн ...нин капитальна һомо- ...лые (20—30 процен- ...зэрдохи ээлжээнэй ...ддые, тускай зорил- ...гдаһан гаргашануудые ...ор, урда тээнь бата- ...лаһан аша үрэ бага- ...хэмжын программа- ...болюулхаар, али бухы ...мүнгэ зогсоохоор, ...министерстаын (10 ...076-гэй (20 процент) ...ддые, бусад оро- ...рүүлэгдэдэг туһалам- ...(70—80 процент), ...аргашануудые хүтэлбэ- ...рюулагдаһан союз- ...республиканска гарга- ...5—10 процент хо- ...хараалагдана.

...лагдан дурадхагдаһан ...буулгануудые үнгэр- ...1991 оной январиин 1 ...ороной бюджедэй ...5 миллиард түхэ- ...зороохо, 1991 оной ...1 болотор тэрэниие ...ходхаха арга олгохо.

...республика бүхэндэ ...гариин гуримые зо- ...1991 ондо гурбан ...суглуулхые хараал- ...союзна налогой хуу- ...хээр хараалагдана: ...гнуудай ашаг ол- ...эдэй ашаг олзын ...Тиихэдэ эрьесын ...рьесын ба акцизын ...даһан, тамхин, хомо- ...зүйлнүүд, автомо- ...налог татабари бол- ...хубаарилагдадаг. Сэ- ...зоохэдэ, эрьесын нэ- ...ашье ехэ бэшэ түл- ...гэн олон продук- ...агдадаг.

...оо олзын налог ...бага болгохоор, на- ...гэдогүй мүнгэнэй ...хэмжээе дээшэ- ...хараалагдана.

...даргүй байгаалиин ...гүүдые хэрэглэл- ...налог тогтоогдохо ...һангай-урьһаламжын ...бэелүүлхэ програм- ...нэн, энэ рефор- ...дээрэнь бэелүүл- ...тодорхой хэмжээ- ...зохёогоод, удааржа ...бэелүүлжэ эхилхэ шу-

...үри шэриие хо- ...рилготойгоор Буряа- ...ССР-эй финансын ми- ...һарын дүнгүүдээр ...ска ба нютагай ...дэй һомололгонуу- ...хэрэглэгдэжэ бай- ...асуудалнуудые ха- ...ёһотой.

...соо хэрэглэгдэзгүй ...һомололгонуудые хаа-

...АССР-эй Госком- ...министерствэнүүд болон ...зургаанууд гүйсэгүй.

хэбтэжэ хуушаршаһан эд бараае, материалнуудые байгша оной ноябриин 1 болотор бүридхэлдэ абажа, эдэ үнэтэ зүйлнүүдһээ үлүү гараһан юумэ худалдаха аукционуудые эмхидхэхэ ёһотой.

Гэхэтэй хамта 1991 оной ба саашанхи жэлнүүдэй республикын бюджедые бүридүүлгэдэ хандасаяа эрид хубилгаха эрилтэ табигдана. Тоолон гаргалгануудай ёһоор, 1991 ондо республикын дэбисхэр дээрэхи ашаг олзонууд 2,1 миллиард түхэригэй болохо юм. Мүнөө үедэ тогтоогдоһон хэм хэмжээнүүдэй гүрэнэй бусад актнуудтай тааралдуулан, 1991 ондо республикын бюджедэй проект ашаг олзын талаар 518 миллион түхэриг, гаргашануудай талаар 1586 миллион түхэриг байхаар бүридүүлэгдэв. Тиигэжэ бюджедэй үри шэри 1 миллиард 63 миллион түхэригэй болохо юм.

Гаргашануудай горитой ехэ ургалта юугээр тодорхойлогдоноб гэхэдэ, урдандаа Россин бюджедһээ һомологдодог байһан Нютагай мэдэлэй министерствэнүүд болон албан зургаануудай гаргашанууд манай бюджедтэ дамжуулагдаа, олон жэлдэ ажаллаһанай түлөө салин хүлһэндэнь нэмэгдэхээ байһан 10 процент мүнгэн, социальна страхованиин 37 процент һомололго оруулагдаа, түлишын-элшэ хүсэнэй нөөсэнүүдэй сэнгүүдые, тарифуудые дээшэлүүлгэ гэр байрын-коммунальна ажахын объектнүүдые ашаглалгада оруулхаар хараалагдаһан капитальна һомололго, мяха-һүнэй зүйлнүүдые гүрэндэ худалдалгын ба оптово сэнгүүдэй хоорондохи илгаае һэргээхэ гаргашанууд хараада абтаа. Тэрээнһээ гадна, хойто зүгэй арадуудай үндэһэн соёлые хүгжөөлгэдэ хабаатай нэмэлтэ гаргашанууд бюджедэй проект соо хараада абтаһан байна.

Иимэ гуримда республика өөһэдынгөө гаргашануудые хангажа шадахагүй юм. Эгээл тиимэһээ союзна болон Россин бюджедүүдһээ субвенци, нэмэлтэ мүнгэ абаха баатай болохо. Энэнь бидэниие ехэ дулдыданги байдалда оруулха байна.

Буряадай АССР-эй болон СССР-эй, РСФСР-эй правительствануудай хоорондохи хэлсээнэй дүримүүдээр тодорхойлогдоһон хубиһаа абтаһан ашаг олзонуудые республика союзна болон Россин бюджедүүдтэ дамжуулна. Тиихэдэ ниитэ-союзна ба ниитэ-россин удха шанартай, республикын газар дээрэ бэелүүлэгдэхэ социально-экономическа хүгжэлтын тусхай зорилготой программанууд зохихо бюджедүүдһээ һомологдохо юм.

тинуудта нэмэлтэ һомололтонуудай хэмжээе, түхэл шэнжэнүүдые тодорхойлдог.

Газар хэрэглэлгын ба газар эзэмдэлгын асуудал хадаа хүдөө ажахыда үндэһэн шухала асуудал мүн. Иимэ зорилгонуудтайгаар газарай реформо бэелүүлхээр, зарим нютагуудай онсо шэнжэнүүдые хараада абажа, хүдөө ажахын гол фондонуудые үмсын болгохоор хараалагдана. Газарай реформын удхань юуб гэбэл, арад зон газарые өөһэдынгөө зөөри болгохо таһаршагүй эрхэтэй, тэрэниие хэрэглэхэ дүүрэн эрхэ түлөөлэлгэнүүдтэй. Газар нютагай Советүүдтэ дамжуулан үгтэнэ. Газарай реформын үндэһөөр газарые таһалжа абаха эрхэ таряашадта олгогдоно. Хубиин хамһабариин ажахыда ородог газар таряашадай бүлын хубиин зөөри болгогдожо соносхогдоно, тэрэшэлэн **багахан түлбэри** түлөөд байгаа һаань тэрэндэ дамжуулагдан үгтэнэ.

Колхоз, совхозуудта газар болон үйлэдбэриин гол фонднууд **ёһын тэдыдэ** үмсын зөөри болгогдожо үгтэдэг. Ниитэ нэгэн ехэ бүридэлэй үндэһөөр ажахыгаа хамтаараа эрхилхые хүсэһэн таряашад дүүрэн харюусалгатай кооператив, үгышье гэбэл, хизаарлагдаһан харюусалгатай кооператив, артель, предприяти байгуулдаг. Иимэ гурим ажахынууд хоорондын предприятинуудта дэлгэрүүлэгдэдэг.

Зохихо устазууд болон хэлсээнүүдэй үндэһөөр Совет шэнэ бүридэлнүүдые бүридхэлдэ абаха юм.

Таһалагдажа үгтэһэн газарые, нөөсэлэгдэһэн зөөриин хубитые, үгышье гэбэл, тэрээндэ дамжуулагдадаг үнэтэ шухаг саарһануудые дамжуулан үгэлгэтэйгөөр хүдэлмэрилэгшэдэ колхозһоо гараха эрхэ сүлөөтэйгөөр олгогдодог. **Бүхы** ушарнуудта таряашадай ажахыда газарай участогые таһалжа үгэхэ асуудалые нютагай Советүүд шиидхэдэг.

Тэдэнэй ажалша коллективүүдэй шиидхэбэреэр элдэб нютагуудта, колхоз, совхозуудые кооперативууд гү, али таряашадай ажахынууд болгохо ябадалые шата шатаарнь бэелүүлхэ байна. Түрүүшын шатада колхознигуудые, совхозуудай хүдэлмэрилэгшэдые ажахын ашаг олзонуудта хабаадуулха гурим нэбтэрүүлэгдэнэ, хүдөө ажахын үйлэдбэриие эмхидхэлгын арендэнэ харилсаануудай ба бусад түхэл шэнжэнүүдэй гурим һайшаагдана. Хоёрдохи шатада колхоз гү, али совхоз кооператив болгогдожо хубилгагдана. Тэдэнэр үйлэдбэрилэгшэдые нэгэдүүлдэг, тэдэниие ургэлжэ дээрэнь хангаха уялгануудые дүүргэдэг кооперативууд болгогдожо хубилгагдана.

Тэрээнһээ гадна, фермерэй түхэлэй таряашадай ажахынуудые дэмжэлгын программа бэелүүлэгдэнэ.

Байгша онһоо эхилжэ, **газарай коммерческэ банкнууд** байгуулагдаха юм. Тэдэнэй уставаар хараалагдаһан мүнгэн бюджедэй хэрэгсэлнүүдэй ашаар байгуулагдадаг. Газарые өөһэдын зөөри болгожо абаха, удаан болзорой, богони болзорой урьһаламжа үгэлгэ, кооперативуудта акцинуудые, пайн түлбэринүүдые дэлгэрүүлгэ, худалдажа абалга эдэ банкнуудай уялгануудта оруулагдаха байна.

Газарай түлөөһэн, мүн тэрэниие үрэ түгэсөөр хэрэглэхэ арга олгоһон газарай налог хадаа газарай реформо бэелүүлгын нүлөө ехэтэй эрхэ нүхэсэл болоно.

Мүнөө үедэ манай республика дотор 130 совхоз, 66 колхоз болон ажахынууд хоорондын 11 предприяти хүдэлнэ. 2580 мянган гектарай хүдөө ажахын эдлүүриин газар, тэрэ тоодо 950 мянган гектарай таряалан тэдэнэртэ даалгагдаа. Тэдэнэй гол фонднууд 1,6 миллиардһаа дээшэ түхэриг болоно.

1989 ондо дүрбэдэхи ажахы бүхэн 30 процентһээ доошоо аша олзотой байгаа. Олохон колхоз, совхозуудай мүнгэн һангай хангалга гол түлэб урьһаламжануудһаа бүридүүлэгдэдэг байһые хараада абахада, 1991 оной январиин 1 болотор банкын процентые дээшэлүүлгэ тэдэниие доройтон уналгада хүргэхэдөө магадгүй. Ажахынуудай доройтон унахадань, банк тэдэнэй үриеэ түлэжэ шадахагүй болоһон тухай соносходог. Тиин нютагай Советүүдэй хабаадалгатайгаар тэрэнэй үйлэдбэриин фонднуудые худалдаха аукцион, мүн сүлөөдэ гараһан хүдөө ажахын эдлүүриин газарые худалдалгые, арендээр абалгые эмхидхэдэг. Энэ газар дээрэ ажаһуудаг хүн зон газарые худалдажа абаха үлэмжэ булюу эрхэтэй, тиихэдэ банк газарые худалдажа абахын гү, али арендээр үгэхын тула ссуданнуудые, хүнгэлэлтэтэй урьһаламжануудые, гол ба эрьесын мүнгэ зөөри үгэжэ шадаха.

Газарай реформын гол хэмжээ ябуулгануудые бэелүүлһэнэй һүүлээр нютагай Советүүд гүрэнэй газарһаа бэшэ ондоо газарые эзэмдэхэ, хэрэглэхэ эрхэгүй болохо байна. Газарые хэрэглэлгын хойноһоо, газар тухай наймаанай хэлсээнүүдые, хууляар батадхагдаһан бусад уялгануудые баталан абалгын хойноһоо хиналта тогтоохо аргатай.

Газарай реформын үндэһөөр, засагай нютагай зургаанууд шиидхэбэреэр зохихо түлбэри түлэһэнэйнь түлөө саад-огородой участогуудые городой хүн зоной хубиин зөөри болгожо үгтэхэ.

Дэлгүүртэ оролгын программаар хүдөө нютагта социально-экономическа туһаламжа үзүүлхэ программа бэелүүлгын шэнэ онол арганууд нэбтэрүүлэгдэхээр хараалагдана. Хүдөө нютагуудта гүрэнэй зүгһөө һомологдодог нэмэлтэ мүнгэн, бюджедэй һомололгонууд, мүн колхоз, совхозуудай, хүдөө ажахын бусад предприятинуудай банкда үритэй шэритэй болоһыень ходо ходо болюулха ябадал зайсуулагдаха байна.

Үйлэдбэриин ашаг үрые дээшэлүүлхэ аргатай ажахынуудта түлбэритэй туһаламжа үзүүлхээр хараалагдана.

Хүдөө нютагай социальна ба үйлэдбэридэ хабаатай һалбаринуудые хүгжөөхэ тусхай зорилготой программануудта мүнгэ һомолхын тула мелиорацида, малай комплекснуудые, ехэ заводуудые болон хадагалалгын түхеэрэлгэнүүдые дээрэһээ мүнгэ һомололгые хорооход үедэ сүлөөлэгдэһэн мүнгэ зөөриин зарим хубиие хэрэглэхээр хараалагдана. Союзна, республиканска ба нютагай бюджедүүдэй, үйлэдбэрилэгшэд болон ажахынуудай нэгэдэлнүүдэй мүнгэ зөөриин ашаар газарай банкнуудаар дамжуулагдажа, урьһаламжын программануудта мүнгэн һомологдохо байна.

Ойрын жэлнүүдтэ таряашадай ажахынуудта экономико эгээл таарамжатай һайнаар хүгжөөлгын ёһо гурим нэбтэрүүлэгдэхэ байна:

— тэдэнэй байгуулагдажа, хүдэржэжэ байха үедэ хүнгэлэлтэтэй налог тохохо, урьһаламжа үгэхэ, үйлэдбэриие хүгжөөхэ талаар шэглүүлэгдэһэн ажахын ашаг олзын хубида налог тохолгоһоо сүлөөлхэ;

— таряашадай ажахынуудай олоор эмхидхэгдэжэ байһан районуудай хүн зоной һуудал байдалые һайжаруулалгада бюджедэй үндэһөөр мүнгэ һомолхо;

— нютагуудай барилгын үндэһэ һуурииие хүгжөөхэ шэнэ түхэлэй хүдөө ажахын техникэ зохёожо бүтээхэ, харгын барилга эхилхэ талаар шэглүүлэгдэһэн тусхай зорилготой урьһаламжануудые хараадэ абаха.

Гэхэтэй хамта тэдэнэй мүнгэ зөөриие үйлэдбэриин барилгада, таряашадай ажахынуудые техническэ, технологическа, сервисэй ба социальна талаарнь хангалгада өөһэдынгөө мүнгэ зөөри һомолхо талаар гадаадын фирмэнүүдэй ба предприятинуудай аша туһые дээшэлүүлхэ талаар үргэн ехэ хэмжээнүүдые хараалжа, бэелүүлхээр түсэблэгдэнэ.

Колхоз, совхозой, предприятиин ажалша коллектив бүхэнтэй хамта арадай депутадуудай районно Советүүд, тэдэнэй гүйсэдхэхэ комитедүүд нютагай эрхэ байдалда тааруулан, хүдөө ажахын үйлэдбэриие дэлгүүрэй харилсаануудта оруулха программа бэелүүлхэ тодорхой хэмжээнүүдые унжагайржа байнгүй зохёогоод, тэдэниие бэелүүлжэ эхилхэ зэргэтэй.

Тус программа мүнөө хүсэндөө байһан эдэ бүхы социальна эрхэ нүхэсэлнүүдые сахихаһаа гадна, тэдэниие шэнэ удхатай болгохые, тэдэнэй мүнгэн һангай үндэһэ һууриие бэхижүүлхые хараална. Дамжан оролгын үеын дүүрэхэ багта социальна хангалтануудай бүхы ёһо гурим **эгээл доодо захын хэрэглэмжын бюджедтэ үндэһэлдэг** хуулиин үндэһэ һуури дээрэ тогтоогдохо байна. Тэрээнһээ гадна, доодо захын ашаг олзын бодото удхые дэмжэхэ, эрхэ нүхэсэлнүүд, саг зуурын туршада хүдэлмэригүй болоһоной түлөө тэдхэмжэ абаха эрхэ, зөөриин түхэл шэнжэнүүдһээ дулдыдангүй, мэргэжэл шадабариһаа дулдыдажа, ажалай түлбэриин эгээл таарамжатай һайн доодо захын хэмжээе абаха эрхэ, социальна талаар туһаламжа абаха эрхэ, зөөриин эрхэ, тэрээнһээ ашаг олзонуудые абалга лаб хангагдаха юм.

Ажабайдалай тохёолдоһон хэмжээе, мүнгэн һангай арга боломжонуудые, программа бэелүүлгын эршэ дэлисые хараада абажа, **союзна республиканууд** социальна хангалгын тодорхой хэмжээнүүдые, түхэл маягуудые хараалха ёһотой.

Социальна лаб хангалгын ёһо гурим хэрэглэмжын ниитын фондонуудые хүгжөөхөөр хараална. Энэнь обществын ажал хэжэ шадахагүй гэшүүдые социальна талаарнь хамгаалгын гол эрхэ нүхэсэл болохо зэргэтэй.

Хэрэглэмжын доодо захын хэмжээнэй бюджедые зохёолго, шэнэ эрхэ байдалай хэмжээн хубилалтын социальна шэглэлэй үндэһэ һуури болохо ёһотой. Шэнэ эрхэ байдалда тэрэнэй хэмжээе түйлахаһаа гадна, рознично сэнгүүдые жэгдэрүүлхые хараада абажа, эдеэ хоолоор, хубсаһа хунараар хүн зоной түрүүшын ээлжээнэй эрилтэнүүдые лаб хангаха, гэр байратай байха, медицинын, гэгээрэлэй аша туһа хэрэглэхэ, ажал хэжэ шадахагүй хүниие харууһалха арга олгохо ёһотой.

Хэрэглэмжын доодо захын бюджет бии болгохын тула үнэтэй, үнэгүйшье эд бараа худалдалгын дутамаггүй хэрэглэлгын дэлгүүр тогтоохо, түлөөһэтэй хангалгын гурим гэхэ мэтые хүгжөөхэ шухала.

Ерэхэ 1991 оной һүүл тээшэ **ажалай түлөөһэнэй реформо** бэелүүлэгдэхээр хараалагдана. Ажалай түлөөһэн гэшэмнай хүн зоной социальна талаараа хамгаалагданги байлгын гуримай гол шухала юумэнь болоно. Гадна тэрэ хүдэлмэрилэгшэдэй ажалай бүтээсые, мэргэжэл шадабариие, социальна шанарыень дээшэлүүлхэ зорилго бэелүүлхэ үүргэтэй.

Ажалай түлөөһэн хэрэглэмжын доодо захын бюджедһээ үндэһэлэгдэжэ тогтоогдохо, хүнүүдэй мэргэжэл шадабариин зэргээр илгаруулагдаһан эгээл бага тогтомол салин болон тушаалай түлбэриһөө бүридхэгдэхэ байна. Тогтомол түлбэриин гуримда һалбаринуудай илгаа хэрэглэгдэхэеэ болихо юм.

Ажалай эрхэ байдал, газар нютагай илгаае хараада абажа, салин түлбэриие тогтооходоо, энээн тушаа гүрэнэй баталан абаһан коэффициентнүүдэй гуримые хэрэглэхэ ёһотой. Тогтомол түлбэри, салин гэшэ найдамтай, эд зөөриин бүхы гуримуудта — үйлэдбэридэ, мүн социально-соёлой албануудташье адли уялгата ёһоор хэрэглэгдэдэг байха зэргэтэй.

Тиигэжэ хүдэлмэрилэгшэ бүхэнэй бүхы ашаг олзонь ажалай түлөөһэнһөө, сэбэр олзоһоонь, мүн акци болон бусад үнэтэй саарһануудые худалдажа абаһанһаа оруулагдаһан мүнгэнһөө бүридэхэ байна.

Оролтын үедэ шэнэ үнэ сэнгүүдэй тогтоогдохоһоо түрүүн республика соо хүн зоной **олзо доходые заалтын (индексаци) гурим** нэбтэрүүлхэ ушартай. Тэрэ заалта соо гүрэнэй секторто хүдэлжэ байһан хүнүүдэй салин, мүн пенси, стипенди, бусад тэдхэмжэ болон ниитын жасаһаа үгтэдэг элдэб түлбэринүүд оруулагдаха болоно.

Гүрэнэй секторэй бэшэ экономикодо үнэ сэнгэй ургалтые хүнгэдхэхэ мүнгэн түлбэри (компенсаци) ажалай хэлсээнэй ёһоор түлэгдэхэ. Ашаг олзын заалтын гэхэ гү, али индексациин гол зорилго юуб гэхэдэ, гүрэнэй зүгһөө тогтоогдоһон социальна найдуулгын хэмжээнүүдтэй жэшэхэдэ хүнүүдэй олзо доход хэды шэнээн байһаниие хараха гэһэн удхатай.

Экономическа болон эрхэнүүдэй онол аргануудые хэрэглэжэ, хүн зониие, илангаяа мүнгэ зөөрөөр тулюуршаг зониие хамгаалха энэ программа байгша оной эсэс болотор бэелүүлэгдэжэ эхилхээр хараалагдана.

Хэрэглэмжын ниитын фонднуудһаа түлэгдэдэг (пенси, стипенди, тэдхэмжэ) түлбэринүүд, тэрэшэлэн үйлэдбэриин бэшэ һалбаринуудта тогтоогдомол салин индексдэ оруулагдажа, бюджедһээ һомологдоһон мүнгэнһөө түлэгдэхэ болоно. Гүрэнэй предприятинуудай хүдэлмэрилэгшэдэй һуудал байдалай үнэтэй болохо ушарые һуладхаха зорилготойгоор түлэгдэхэ мүнгэн ажалай түлөөһэнэй фондые үе-үе ехэ болгоһоной ёһоор үгтэхэ юм. Тиихэдэ тэрэ фондын хэмжээн ашаг олзо ехэтэй предприятинуудай ажахын тоосооной олзын мүнгэ зөөриин хэды ехэ болоһонһоо, эд хэрэглэлгын дэлгүүртэ юумэнэй ямар сэнтэй байһанһаа дулдыдаха зэргэтэй. Гарзатай предприятинуудта даб дээрэ бюджедһээ һомологдоһон мүнгэн түлэгдэхэ.

Тэрэшэлэн хүн зоной хадагаламжын мүнгэ зөөридэ индексаци хэгдэхэ юм.

Дэлгүүрэй харилсаанда орохо үедэ хүн зоной зарим хубинь **социальна программын объект** болохо ушартай. Тэдэ хэд бэ гэхэдэ, амяраа болон бэеэ даагаад һуудаг үндэр наһатайшуул, инвалидууд, тэрэшэлэн үншэн үхибүүд, олон хүүгэдтэй зайлнууд болоно. Тэдэниие ажалуудай... амин шухала юумээр — эдеэ хоолой, хубсаһанай, гэр байрын, медицинын болон бусад хэрэглэмжын талаар хангаха асуудалнууд тиимэ программа соо хараалагдаха зэргэтэй. Нютагай Советүүд өөһэдынгөө газар дээрэ тиимэ программа бэелүүлхэ хэрэгтэ ниитын болон шажын мүргэлэй эмхинүүдые үргэнөөр хабаадуулха ёһотой. Даб дээрэ экономикын үшөөл түхэлөө олоогүй байхада, түрүүшын үедэ тиимэ албануудые нютагай бюджедһээ бии болгохо, саашадаа предприяти, организацинуудай худалдаа наймаа ашагтайгаар эрхилһэнһээ оруулагдаһан мүнгэн зээндэ хэрэглэхэдэ болоно.

Дэлгүүртэ ороходо хүнүүдэй ажалгүйдэлгын бии болохонь элитэ. Мүнөө үедэ СССР-тэ 6,5 миллион хүн ажалгүй гэжэ тоологдоно. 90-ээд онуудта 42 миллион залуушуул гэхэ гү, али хүдэлжэ шадаха хүн зоной 26 процент, ажалай жасада нэмэхээр хараалагдана. Срон соомнай хүдэлмэриин хүсэнэй дэлгүүр бии боложо байна. Манай республикада мүнөө болотор ажалгүйшүүл хуулита ёһоор үшөө тэмдэглэгдэзгүй.

Ажалгүйдэлгэтэй тэмсэхэ хэмжээнүүдые хараалжа, гүрэн хүн зониие хүдэлмэреэр хангаха политика бэелүүлхэ байна. Хүнүүдые ажалда оруулха таһагууд, ажалай биржэнүүд, кадрнуудые шэнээр һургаха түбүүд хаа хаанагүй бии болгогдохо юм. Хэрэгтэй болоһон нютагуудта хүдэлмэришэдэй хүдэлхэ газар нэмэжэ бии болгохо инвестиционно политика бэелүүлэгдэхэ, заатал һаа пропискаар ажалда абаха ушар болюулагдаха байна.

Республика соо үйлэдбэридэ хоёрдохи, гурбадахи халаануудые эмхидхэжэ, шэнэ кооперативуудые, акционерно болон хубиин предприятинуудые байгуулжа, хүдэлмэриин һууринуудые олон болгохо хэмжээнүүдые зохёохо болонобди. Илангаяа БАМ-ай, Байгал шадарай зоһонуудта тиимэ предприятинуудые, мүн хариин оронуудтай хэлсээ баталжа эмхидхэһэн хамтын предприятинуудые бии болгохо шухала.

Хангалгын албануудые хүгжөөхын тула протекционистска болон хүнгэлэлтэтэй эрхэ байдал бии болгоо һаа, хэдэн арбаад мянган хүдэлмэрилэгшэдые, залуушуулые ажалаар хангаха аргатай байна.

Ажаһуудалай шухала хэрэгтэй юумээр хангаад байгаа һаа, олон үхибүүдтэй эхэнэрнүүд, пенсионернүүд, студентнэр, эрхэ бэшэ ажаллахамнай гэжэ оролдохогүй һэн.

Шэнэлэгдэн эмхидхэгдэһэн, үгы болгогдоһон предприятинуудһаа сүлөөлэгдэһэн хүдэлмэрилэгшэдые найдамтайгаар хангаха, мүнгэ түлэхэ гэшэ эгээл шухала зорилгонуудай нэгэн болоно. Ажалгүй болоһонойнь түлөө хууляар тогтоогдоһон үе соо тэдхэмжэ болгогдон, ажал үгэгшэд мүнгэ түлэхэ зэргэтэй. Наһатай болоһон хүнүүдые сагһаа урид пенсидэ гаргаха арга олохо ушартай. Энээнтэй хамта хүнүүдтэ ажалгүй болоһонойнь түлөө тэдхэмжэ болгон һарын дунда зэргын салингай 70 процентые түрүүшын гурбан һарада түлэхэ, удаадахи гурбан һарадэ ажал оложо шадаагүй һаань — 6 процент, удаань жэлэй туршада — 50 процент түлэхэ болоно.

Ажалгүй болоһон хүнүүдые социальна талаар хамгаалха асуудал саашадаа үшөөл һайнаар харагдажа, хууляар баталагдаха ёһотой.

...бизнесэй байгуулалта доторхи ...номическа харилсаанууд

...бэрхээр, сүлөөтэй- ...ябуулха гурим бай- ...ба материальна ...ын үндэһэн хэмжээ- ...бэелүүлһэнэй ашаар ...хүдөө ажахые хүндэ ...байдалһаа гаргаха шу- ...дэлгүүртэ оролгын ...тодорхойлогдо-

...мышленна комплекс ...харилсаануудта ...эзэл бэлэн гэжэ ...Хүн зониие эдеэ ...нүүдээр хангалгын ...нэгэ хубиһаа үлүү- ...эй харилсаануу- ...дадаг (хубиин хам- ...ажахынууд, колхо- ...зэр, эд хэрэглэмжын ...Аграрна һалбари- ...тэ оролгын шатада ...гол зорилгонууд ...ёһотой:

...промышленна комп- ...бүхы шатануудта дэл- ...рилсаае нэбтэрүүлхэ, ...ой зүйлнүүдтэ нэ- ...һомололгын, сү- ...нүүдээр продукци ...нэмэлтэ хэмжээ- ...урстай болгохо;

...ай реформо бэе- ...ажахынуудай ба агро- ...комплексын ...нуудай гол жаса- ...һоо абажа, хү- ...хубааха;

...байһан хүтэлбэрил- ...уламжануудые усад- ...рна харилсаануудые ...эрхэ түлөөлэл- ...нютагай Советүүдтэ

...нютагта үйлэдбэри ...социальна һалбариие ...тускай зорилготой ...нуудые зохёожо

...жын юумээр хангаг- ...эрхэжэ байлгые га- ...ха талаар хүдөө ...материальна нөөсэ- ...хангалгада гүрэнэй ...лга зайсуулагдаха ...Хэрэглэгдэд байһан ...ын онһон техникэ ...дэлгүүр байгуулаг- ...Нэн түрүүн бага хэм- ...онһон техникээр хү- ...ын эрилтэ хэрэглэм- ...хангаха талаар ню- ...нуудта элдэб ма- ...эрэлгэнүүдые бүтээ- ...нууд, мүн тэдэниие ...гаргажа худалдалга ...үүрэ дүүргэхэ ёһо-

...эхилаар продукци ...хэмжээнүүдые ...ына болон респуб- ...жасануудта оруулал-

га бүхы ажахынуудта али алиндань ашатай туһатай хэлсээгээр бэелүүлэгдэхэ ёһотой. Захиргаанай зүгһөө хашалта харшалалта хэгдэхэ ёһогүй. Гэбэшье гүрэнэй захил абахагүй гү, али бэелүүлхэгүй байһанай түлөө имагтал экономическэ ябуулганууд үнгэргэгдэхэ ёһотой. Гүрэнэй захилһаа гадуур, хүдөө ажахын предприятинууд өөһэдынгөө продукциие өөһэдөө эдлэхэ эрхэтэй.

Энээнтэй дашарамдуулан, нэгэ газарһаа гүрэндэ худалдажа абаха талаар тогтоогдодог сэнгүүд, тэдэнэртэ нэмэлтэнүүд болюулагдаха зэргэтэй. Хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилэгшэд болон бэлэдхэлэй ба худалдажа абалгын эмхинүүд, бүйлуулан болбосоруулдаг предприятинуудай хоорондохи харилсаанууд хэлсээнэй үндэһэ һуури дээрэ байгуулагдаха ёһотой. Хүдөө ажахын продукци болбосоруулдаг предприятинуудай ээрхэжэ байлгые усадхан зайсуулхын тула предприятинуудай гол фонднуудые худалдажа абаһанай ашаар ажахынуудта, нэгэдэлнүүдтэ бишыхан цехүүдые байгуулха, хүдөө ажахын продукци гүрэндэ худалдажа абаха, болбосоруулха ба хүн зондо худалдаха кооперативуудые, нүхэд ёһоной эмхинүүдые, акционерно бүлгэмүүдые байгуулга урмашуулагдаха юм.

Худалдаа наймаанай али бүхы ажал ябуулгые гүрэн урмашуулха ёһотой. Хото городуудта хүдөө ажахын эдлэл хэрэгсэлнүүдэй биржэнүүдые, мэдээсэлэй банкнуудые байгуулхаар, дэлгүүрнүүдые хүгжөөхөөр хараалагдана. Тиихэдэ нютагай засагай зургаанууд худалдаа наймаанай эмхинүүдые байгуулха, тус һалбариин предприятинуудые үмсэ болгохо хэрэгые дэмжэхэ ёһотой. Хүн зоной эрилтэ хэрэглэмжэнүүдые, дурадхалнуудые хараада абажа, хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилхэ, болбосоруулха, худалдаха талаар хамтын гаргашануудай үндэһөөр худалдаа наймаанай предприятинууд рознично сэнгүүдые тогтоохо зэргэтэй.

Хүн зоной һуудал байдалые хамгаалха зорилготойгоор эдеэ хоолой зарим зүйлнүүдтэ гүрэн түрын, нютагай Советүүдэй сэнгүүдые тогтоохо байһые хараада абажа, нютагай Советүүд нэмэлтэ мүнгэ һомололгын жаса бүридүүлдэг, худалдаа наймаанай предприятинуудта нэмэлтэ һомололтонуудай хэмжээе...

Хүн зониие социальна талаһаань хамгаалха хэмжээнүүд

Дэлгүүрэй харилсаануудта оролгын программа нэн түрүүн экономическа ажал ябуулгада, ажахын субъект болохо гүрэнэй ба кооперативна предприятинуудай коллективүүдтэ, фермернүүдтэ, хүнүүдтэ һүбэлгэн бэрхээр ажал хэрэгээ эрхилхэ эрхэ сүлөө олгохые хараална.

Ажал хэрэгээ һүбэлгэн бэрхээр эрхилхэ талаар хубиин эрхэ сүлөө өөрынгөө, гэр бүлынгөө түлөө, ажаллажа байһан коллективэйнгээ түлөө, обществынгоо түлөө харюусалгыень хүн бүхэндэ тодорхойлхо байна. Гансал өөрынгөө бэшэ, харин обществынгоо аша туһада баялиг байгуулха гэшэ ажахын шэнэ субъектын гол зорилго мүн. Энээнһээ уламжалан, хүдэлмэрилэгшын ажалай эдэбхи үүсхэл ажабайдалайнь хэмжээе улам дээшэлүүлхэ, юрэнхыдөө экономикын ашаг үрые арьбадхаха арга олгохо байна. Энэнь мүнөөнэй шатада хүн зоной һуудал байдалай хэмжээе улам һайжаруулха арга олгохо бшуу.

Даб дээрэ гаргагдаһан тоололгонуудай үндэһөөр, дамжан оролгын үедэ эд хэрэглэлгын дэлгүүр дээрэ рознично сэнгүүд дунда зэргээр 20—25 процентээр ургаха байна, хүн зондо социальна эрхэнүүдые лаб хангаха аша үрэ ехэтэй ёһо гурим тогтоохо зорилготойгоор бүлэг хэмжээнүүд бэелүүлэгдэхээр хараалагдана. Доодо захын хэмжээнэй салин хүлһэн, пенсинүүд стипендинүүд, тэдхэмжэнүүд, ажаллаха, түлөөһэгүйгөөр һураха, медицинскэ хангалга абаха эрхэ, ажалай эрхэ байдалда хабаатай хүнгэлэлтэнүүд, гэр байраар хангагдаха, амарха эрхэнүүд эдэ бүгэдэндэ хабаатай юм.

Гадаадын экономическа холбоонууд

Ороной арадай ажахын бүридэлые хубилган шэнэдхэхэ, эд хэрэглэлгын дэлгүүрые баян дэлгэр болгохын тула хилын саанахи капиталые хабаадалсуулха, олдоһон валютна нөөсэнүүдые элсүүлхэ хэмжээнүүд баһал дэлгүүрэй харилсаануудта орохо программа соо зохёогдонхой. Гадаадын экономическа харилсаануудые хүгжөөхэ гол шэглэлнүүдынь иимэ байха гэбэл:

— хилын саана гаргагдажа худалдагдахаар эд бараанай болон зоной хэрэглэмжэ хангалгын хэмжээе дээшэлүүлгэ;

— хүгжэнги капиталис оронуудһаа абаха элдэб янзын туһаламжа;

— түлишын, түүхэй эдүүдэй зарим хэбтэшэнүүдые болон ой модо, газар удаан болзорой арендэдэ үгэлгэ, байгаалиин эдэ баялигуудые ашаглаха хамтын предприятинуудые эмхидхэлгэ, тэрэшэлэн хүдэлхэгүй зөөри, тэрэ тоодо дүүргэгдээгүй барилгануудые аукционд худалдалга гү, али удаан болзорой арендэдэ үгэлгэ;

— элдэб гуримаар харюулагдаха гүрэнэй үнэтэй саарһануудые худалдалга, мүн хариин гүрэнүүдэй инвесторнуудэй предприяти болон организацинуудай акцинууд;

— мүнөөнэй индустритай болон инфраструктуратай аяншалга (туризм) бии болгохо хэрэгтэ хариин гүрэнүүдэй мүнгэ зөөри ехээр элсүүлгэ.

Ойрын жэлнүүдтэ хилын саанаһаа асарагдадаг эд бараанай бүридэлые хубилгаха, тэрэниие гол түлэб бартерна үндэһөөр хүгжөөжэ, хүн зоной һуудал байдалые һайн болгохо индустриин комплексые хүгжөөлгэдэ шэглүүлхэ, хэрэглэмжын дэлгүүртэ гаргагдаха машина, түхеэрэлгэнүүдэй нилээд ехэ хубиие байра дээрэнь үйлэдбэрилдэг болохо, юумэнэй үнэ сэнгые дэлхэйн үнэ сэнгүүдтэ дүтэлүүлхэ гадаадын экономическа харилсаае эдэбхижүүлхээр таможенна түлбэри болон хүнгэлэлтэнүүдые нэбтэрүүлхэ шухала.

Эд зөөрин хэнэйшье мэдэлэй, хаанашье байг хамаагүй, манай экономикын бүхы звенонуудта адли эрхэтэйгээр гадаадын экономическа харилсаанда орохо арга олгогдоно.

Мүнөө үедэ манай республикын 100 гаран предприяти хариин гүрэнэй предприятинуудтай экономическа харилсаатай. Нёдондо тэдэнэр 81 миллион түхэригэй элдэб янзын эд хэрэгсэлнүүд болон түхеэрэлгэнүүдые хилын саана худалдаһан байна.

Эрье шадарай болон бартерна худалдаа наймаанһаа хэрэглэмжын дэлгүүр дээрэ юун ороноб, гол түлэб тэрээнһээ республикын гадаадын экономическа харилсаанай үрэ дүнгүүд харагдаха зэргэтэй. Харин союзна болон мүн гадаадын экономическа ондоошье органуудаар дамжуулагдажа хилын саана худалдагдадаг эд хэрэгсэлнүүд республикын экономикын хүгжэлтэдэ үгтэдэг 5 процент валютаһаа бэшэ, ондоо юумэн ороногүй ха юм.

«Эмчи-Чжуй-Й» гэдэг түбэд медицинын заншалта эмшэлэлгын түб болон плейернүүдые үйлэдбэрилдэг «Бурятинтерком» гэжэ совет-хитадай хоёр хамтын предприяти эмхидхэгдэнхэй.

Бурятагропроммехмонтаж Венгриин «Мегаморв» фирмэтэй хамжажа, ниитын болон хубиингьшье гэр байрануудта дулаа үгэхэ өөрөө хүдэлдэг котелнуудые бүтээжэ эхилээ.

Модо, мрамор, гранит шулуу хүсэд дүүрэнээр болбосоруулха, мебель, гутал бүтээн гаргаха технологи болон мүнөөнэй түхеэрэлгэнүүдые республикада үгэжэ байхаар Италиин худалда наймаанай палатын түлөөлэгшэдтэй хүсэлэлэй-протоколдо гар табигдаа. Тэрэшэлэн мэдээсэлнүүдээр андалдажа байха, бэе бэеынгээ хүтэлбэрилгын болон технологическа кадрнуудые һургаха тухай асуудал тэндэ хэлсэгдээ.

Барилгада гадаадын урьһаламжа хэрэглэжэ, Улаан-Үдэ хотодо 360 оротой медицинын түб нэгэ дахин хэрэглэхэ шприцүүдые гаргадаг заводтойгоор бариха гэжэ «Медигрант» гэдэг американ-совет предприятитай хүсэлэлэй-протоколдо баһал гар табигдаа. Тэрэ барилгынь смета хариин гүрэнэй 50 миллион валютна түхэриг сэнтэй байха юм. Бидэ тайрагдамал модоной хэрэгсэлнүүдые, шулуу нүүрһэ худалдажа, тэдэ барилгануудай түлөө тоосохо болонобди.

Гэбэшье энэ талаар республикын арга боломжо үшөөл хүсэд хэрэглэгдэнэгүй. Эрье шадарай худалдаа наймаанда гол түлэб модо гарганабди. Тэрэнэймнай аяар 70 процентнь болбосоруулагдангүй зөөгдэнэ.

Республикын ашагта малтамал энээндэ оройдоошье хэрэглэгдэнэгүй. Үнэндөө, Черемшанска хэбтэшын кварцево песчанигай тонно бүхэниинь дэлхэйн дэлгүүр дээрэ 1,5 мянган долларто хүрэхөөр байна.

Гэр байрын ханалгын хэрэгсэлнүүд — долерит, мрамор, гоёолтын үнэтэйшэг шулуунууд — нефрит, сердолик гэхэ мэтэ манайда оройдоошье абтанагүй, болбосоруулагданагүй. Зэдын вольфрам-молибденэй комбинадай гол продукциһаа үлэһэн юумэнүүдые хариин гүрэнүүдтэ худалдаа һаа, хэды ехэ олзо орохо бэлэйб.

Республикада эмхидхэгдэмэл аяншалга бии болгохо, тэрэ тоодо хариин гүрэнүүдэй айлшадые аяншалуулха арга боломжо айхабтар ехэ.

Мэргэжэлтэдэй тооложо үзэһэнэй ёһоор харахада, зарим асуудалнуудые шиидхээд байгаа һаа, бүри 1991 ондо республикаһаа 100 миллион түхэригэй элдэб түүхэй эд, хэрэгсэлнүүдые, бусад продукцишье гадаа тээшэнь гаргажа худалдаха арга бии.

Республикын газар дээрэ эзэн ёһоор худалдаа наймаа эрхилхэ сүлөөтэ зонын гурим нэбтэрүүлхэ гэшэ экономическа талаараа нилээд ехэ ашаг үрэтэй байха гэжэ тоолонобди. Энэмнай арадай ажахые ашаг үрэтэйгөөр хүгжөөхэ, дэлхэйн экономикые хамтадхан эрхилхэ таатай зохид арга замуудай нэгэниинь ха юм. Харин гүрэнүүдэй фирмэнүүдэй мүнгэ зөөри оруулалсажа, Байгал далай шадар, тэрэнэй дүтүүрхи газар дайдада экологическа сэбэр, амаралтын-элүүржүүлгын «Байгал» гэжэ зоно бии болгохо арга бии.

Уласхоорондын коммерческэ «Байкалбанк» нээхэ асуудал шиидхэгдэжэ байна. Дэлгүүртэ орохо үедэ республика соо гадаадын экономическа бүхы ажал ябуулгые эдэбхижүүлхын тула энээниие хүтэлбэрилхэ шэнэ бүридэл бии болгохо саг ерээ.

Дэлгүүрэй эрхэ байдалда гүрэнэй хүтэлбэрилгын байгууламжа болон бэелүүлхэ уялганууд

Дэлгүүрэй харилсаанай үедэ экономико хүтэлбэрилхэ талаар гүрэнэй засагай бэелүүлхэ хүдэлмэри үндэһөөрөө хубилгагдаха байна.

Эрхэтэдэй социальна талаараа хамгаалагданги байдалые улам дээшэлүүлхэ гэшэ засаг түрын бүхы шатануудай, илангаяа республикын, нютагуудай органуудай эгээл шухала зорилгонь болоно. Бүхы эрхэтэдтэ ажалаараа өөһэдынгөө нэрэ түрэдэ хүрэмөөр ажабайдал өөһэдтөө байгуулха арга олгохо, ажал хэжэ шадахагүй, обществын социальна талаараа тулюур байдалтай гэшүүдые гүрэнэй зүгһөө дэмжэхэ, тэдхэхэ гэшэ тэдэнэй уялга.

Предприятинуудай ажахыгаа эрхилхэ хэрэгтэнь гүрэнэй засагай органууд сэхэ хамааралсаха ёһогүй. Гүрэн хадаа макроэкономическа политика бэелүүлжэ, ажахые эрхилэлгын таатай зохид эрхэ байдал бии болгоходонь туһалха, үйлэдбэриин дутуугаар эрхилэгдэһэнэй хойшолонгой гарахагүйн, зөөри хэрэгсэлэй болон социальна илгаануудай үлүү ехэ болохогүйн, зарим газар нютагуудай жэгдэ бэшэ хүгжэлтые тэгшэдхэхын тула тааруу хэмжээнүүдые абаха ушартай.

Экономическа политика бэелүүлхэдээ гүрэнэй засагай органууд хуулиин тогтооһон гуримуудые сахижа, мүнгэнэй болон банковска ниитэ гуримые, налог, налогой хүнгэлэлтэнүүдэй, финансова санкцинуудые баримталха, үнэ сэнгүүдые, бюджетнэ һомололгонуудые тааруулха, гүрэнэй мэдэлэй социально-экономическа, эрдэм-техникын, инвестиционно программануудта хабаатай операцинуудые бэелүүлхэ болоно.

Энээнтэй хамта гүрэнэй засагай органууд дэлгүүрэй экономикын үедэ кадрнуудай мэргэжэл шадабари дээшэлүүлхэ, тэдэниие һургаха хүдэлмэриие эмхидхэхэ зэргэтэй. Энэ талаар манай республикада профессорнууд, багшанараа эльгээгээд, семинарнуудые үнгэргэжэ, мэргэжэлтэдыемнай һургахабди гэжэ дурадхаһан Плехановай нэрэмжэтэ арадай ажахын Московско институдай дурадхалые бидэ хүлеэн абаха болонобди.

Тэрэшэлэн ороной институдуудта, ассоциаци болон концернүүдтэ эмхидхэгдэһэн курсануудта хүдэлмэрилэгшэдөө эльгээжэ, мэргэжэлыень дээшэлүүлхэ болонобди. Аргатай һаань бусад оронуудта ошожо, киножурнал, хэблэл гэхэ мэтые хэрэглэжэ, тэдэнэй дүй дүршэлые шудалха шухала.

Тэрээнһээ гадна, республикын институдуудта хүдэлмэрилэгшэдые олоор һургаха гурим тушаа бодомжолхо хэрэгтэй. Дэлгүүрэй гуримай асуудалнуудаар ажалшадай дунда бүгэдэниитын һуралсал дэлгэрүүлхэ талаар хүтэлбэрилгын, эрдэм ухаанай албанууд ехэ юумэ хэхэ зэргэтэй.

Гүрэнэй засагай бэелүүлхэ хүдэлмэри тушаа Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совет гүйсэдхэхы органуудай шэнэ бүридэл зохёожо, сессиин үзэмжэдэ табиха байна.

Нүхэд депутадууд!

Дэлгүүрэй экономикодо орохо тон тодорхой программа республикадамнай мүнөө дээрэ үшөө үгы ааб даа. Үшөө шэнжэлэгдээгүй асуудалнууд эндэ олон байһаар. Министерствэнүүд, албан зургаанууд, предприяти, организацинууд, республикын Министрнүүдэй Советшье һүүлэй үедэ газар нютагайнгаа ажахые хүгжөөхэ, өөһэдынгөө мүнгэ зөөреэр өөһэдыгөө хангаха гуримда орохо хэмжээнүүдые зохёожо байгаа. Энээнтэй хамта РСФСР-эй болон СССР-эй Верховно Советүүдэй дэлгүүрэй экономикодо орохо программые гүйсэд баталжа үшөө абаагүй, юумэнэй хүсэд эли болоогүй байһан дээрэһээнь бидэ иимэ программа дээрэ баһал тодорхойгоор хүдэлхэ аргагүй байгаабди. Экономикые тогтонижуулха, дэлгүүрэй харилсаанда орохо бэлэдхэл хэхэ тушаа Буряадай Эрдэмэй түбэй экономистнуудай хабаадалгатайгаар республикын Министрнүүдэй Советтэ зохёогдоһон хэмжээ ябуулгануудай түсэб депутадуудта тараагдажа үгтэнхэй.

СОЁЛОЙ ҺОНИН

КОНГРЕССТЭ ХАБААДАЛСАНА

Хүнэй бэеын амисхаалай эрхэнүүдые эмшэлдэг эрдэмтэ врачнуудай Бүхэсоюзна конгресс Украинын ССР-эй түб — Киев хотодо мүнөөдэр хүдэлмэреэ дүүргэхэнь.

Энэ конгресс үнгэргэхэ талаар Украинын ССР-эй Наукануудай академиин эрдэмэй хэдэн эмхи зургаанууд болон нэгэдэлнүүд, «Файсенс» (Англи), «Лек» (Югослави), «Эрих Егер» (ФРГ) гэһэн фирмэнүүд болоод «Хехст» (ФРГ) гэһэн акционернэ бүлгэм гэхэ мэтэ спонсорнууд болоһон байна.

СССР-эй Медицинын Наукануудай академиин, СССР-эй Элүүрые хамгаалгын министерствын болоод фтизиаторнуудай, педиатрнуудай, сээжын хирургнуудай, мүн пульмонологуудай Бүхэсоюзна эрдэмэй бүлгэмүүд Украинын ССР-эй Элүүрые хамгаалгын министерствын Киевэй медицинын институт гэхэ мэтэ энэ конгресс үнгэргэхөөр эмхидхээ.

Дурсагдагша конгрессто Буряадай республикаһаа СССР-эй Медицинын Наукануудай академиин Сибириин отделениин амисхаалай, патологиин болон физиологиин Буряадай филиалые даагша, медицинын эрдэмэй кандидат Аюр Базарович Раднаев хабаадалсана.

Б. ЖАНЧИПОВ.

ПОЛЬШОҺОО БУСАБА

Театрай үнгэрһэн сезондо буряад драмын академическэ театрта Баир Эрдынеев Ринчин Бадмаев хоёрой сугтаа зохёоһон «Дамдин лама» гэжэ зүжэг амжалтатайгаар харуулагдаа һэн.

Һаяшаг дурсагдагша театрай 36 артистнууд Польшын Республикын Зелена-Гура хотодо боложо үнгэрһэн Зүүн зүгэй арадуудай фестивальда хабаадалсаһан байна.

Энэ бүлэгые театрай директор, России Федерациин габьяата артист Цыден-Дамба Пурбуев хүтэлбэрилөө. Энэл бүлэгэй бүридэлдэ «Дамдин лама» гэжэ зүжэгые найруулан табигша режиссер, Буряадай АССР-эй габьяата артист Сергей Бальжанов, мүн лэ манай республикын габьяата артист зүжэгэй гол ролиие гүйсэдхэһэн Бааста Цыденов гэгшэд оролсоно.

Манай артистнууд Польшын түб — Варшава хотын үзэсхэлэнгүүдые, музейнүүдые хараад, мүнөө бусажа ерэнхэй.

Б. НАМДАКОВ.

НИИТЫН ЭРДЭМЭЙ ИНСТИТУДТА

Мүнөө жэлдэ монгол угсаатанда ехэ баяр болоһон байна. Ушарынь хадаа «Нюуса тобшын» 750 жэлэй ой Монгол орондо, «Джангарай» 550 жэлэй ой Хальмагта тэмдэглэбэ гээшэ. Энэ хоёр ехэ һайндэрнүүдэй ямараар үнгэргэгдэһэн тухай «түхэреэн стол» Буряадай ниитын эрдэмэй институдта үнгэргэгдэбэ.

«Нюуса тобшын» һайндэрэй яажа үнгэрһэн тухай түүхын эрдэмэй докторнууд Ш. Б. Чимитдоржиев, Р. Е. Пубаев, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Ц.-А. Дугар-Нимаев, түүхын эрдэмэй кандидат Б.-Н. Базарова гэгшэд тодорхойгоор хөөрэжэ, сугларагшадай анхарал татаба.

«Джангарай» һайндэртэ манай республикаһаа бүхэли делегаци хабаадалсаһан гэжэ мэдээжэ. Энэ ехэ ойн баяр тухай хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Е. В. Баранникова, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат С. С. Бардаханова гэгшэд хөөрэжэ үгөө.

Тиихэдэ «Джангарта» зорюулагдаһан уласхоорондын научна конференцидэ манай институдай бүлэг эрдэмтэд элидхэл хэһэн байна.

Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Е. В. Баранникова «Монгол угсаатанай онтохонуудай онсо түхэл шэнжэ» гэһэн элидхэл соогоо монгол арадуудай онтохонуудай алишье талаараа дүтэрхы байһаниинь тэдэнэй уг изагуураараа, зан абаряараа, хэлээрээ дүтэрхы байһанайнь элитэ гэршэ болоно гэжэ тэмдэглээ.

Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Ц. Б. Будаев «Джангарай» хэлэн тушаа зарим тэды ажаглалта» гэһэн элидхэл соогоо «Джангарай» хэлэнэй бүридэлые алишье талаһаань бүрин түгэс шэнжэлэлгэ хадаа монгол болон түүрэг хэлэнүүдые түүхын талаһаа гүнзэгыгөөр шэнжэлхэдэ туһатай гэжэ батална.

Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат М. И. Тулохонов «Үльгэрнүүдэй онсо илгаае тодорхойлолго» гэжэ элидхэл соогоо буряад үльгэрнүүд болон «Джангарай» уран найруулгые зэргэсүүлэн шэнжэлһэн байна.

Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат С. С. Бардаханова «Джангарай» буряад үльгэрнүүд болон онтохонуудтай адлирхуу зүйлнүүд» гэжэ элидхэл соогоо һонирхолтой тобшолол хэһэн байна.

Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Э. А. Уланов «Мүнөө үеын монгол угсаатанай уран зохёолдо «Джангарай», «Гэсэрэй» үзүүлһэн нүлөөн» гэжэ элидхэл соогоо арадай аман зохёол уран зохёол хоёрой нягта холбоон тушаа тогтоно.

Эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ Р. Н. Дугаров «Джангарай орон», «Бумбын удха тушаа» гэһэн элидхэл соогоо һонирхолтой асуудал табижа, һайшаалда хүртөө.

Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Г. С. Дугарова «Джангар» соо харуулагдаһан үе сагай байгуулга тухай» гэжэ элидхэл соогоо хэлэ бэшэгэй талаар орёо нарин шэнжэлгэ хэжэ, элидхэлынь эрхимдэ тоологдоо.

Эдэ мүрнүүдые бэшэгшэ «Джангарай» нэгэ бүлэгые буряадаар оршуулга» гэһэн элидхэл хээ. «Джангарай» 500 жэлэй ойе тэмдэглэхэ үедэ 1940 ондо Хоца Намсараев Цэдэн Галсанов хоёр «Джангарай» «Дошхон Шара Гүргөө тухай бүлэгые» оршуулжа хэблүүлһэн. Элидхэл соо энэ оршуулга тухай хэлэгдэһэн байна.

Мүнөө «Джангарай» зарим бүлэгүүд Л. Тапхаев Ц. Дондогой хоёрой оршуулгаар «Байгал» журналда, «Буряад үнэн» газетэдэ хэблэгдэжэ, ехэ туһа нэмэри болоһон байна. Тиигэбэшье «Джангарые» түгэсөөр оршуулан хэблэхэ гээшэ буряад эрдэмтэдэй, уран зохёолшодой нэрэ хүндын хэрэг болоно.

А. СОДНОМОВ.

ТҮНХЭНДЭ БОЛОҺОН ХҮГЖЭМЭЙ ҮДЭРНҮҮД

Буряадай мэргэжэлтэ хүгжэмэй үндэһэ һуури табилсагшадай нэгэн Дандар Дампилович Аюшеевэй 80 жэлэй ойн дурасхаалда зорюулагдаһан хүгжэмэй үдэрнүүд һаяхан республикын Композиторнуудай холбооной үүсхэлээр Түнхэнэй аймагта үнгэргэгдэбэ.

Манай элитэ композиторай түрэһэн нютагта үнгэргэгдэһэн тэрэ һайндэр тухай хөөрэжэ үгэхыень композитор, Буряадай АССР-эй Композиторнуудай холбооной түрүүлэгшэ Базар Очирович ЦЫРЕНДАШИЕВТА хандаһан байнабди.

АСУУДАЛ:— Нэн түрүүн үндэһэн арадайнгаа мэргэжэлтэ хүгжэмэй эхи табилсаһан Дандар Дампилович Аюшеевэй зохёохы намтарһаа дурсабалтнай, һонин байха.

ХАРЮУ:— Буряадай хүгжэм зохёогшодой холбоон 1940 ондо эмхидхэгдэһэн түүхэтэй. Тэрэнэй түрүүшын гэшүүдэй зэргэдэ Дандар Дампилович Аюшеев, Павел Михайлович Берлинский, Жигжэд Абидуевич Батуев, Бабу Базарович Ямпилов гэгшэд ороһон юм. Тэрэ сагта Композиторнуудай тусхай холбоониие байгуулха талаар эмхидхэлэй ехэ хүдэлмэриин хэгдэһэниинь мэдээжэ юм aаб даа.

Дандар Дампилович Аюшеев гээшэмнай энэ холбоонойнгоо правлениин түрүүлэгшэ ябаа. 1943 ондо Свердловск хотодо Ураалай консерваториин композициин факультет дүүргээ һэн. Тэрэ онуудта П. И. Чайковскиин нэрэмжэтэ Улаан-Үдынгөө хүгжэмэй училищида багшалжа, Буряад оронойнгоо ерээдүйн мэргэжэлтэ хүгжэмшэдые һургаха, бэлэдхэхэ хэрэгтэ ехэ аша туһаяа, хубитаяа оруулһан юм. Удаань 1971 ондо наһа баратараа али бүхы жанрай ирагуу һайхан хүгжэмэй зохёолнуудые олоор бэшээ һэн.

АСУУДАЛ:— Бэшэһэн, найруулһан зохёолнуудһаань дурдахада...

ХАРЮУ: — Дандар Аюшеев — буряад түрүүшын симфониин автор. Мүн лэ түрүүшын оперно трилоги бэшэһэн байгаа. Тэрэ хадаа «Анда нүхэд», «Аха дүүнэр», «Саяан» гэһэн захата бүтээлнүүдынь юм. Эдэ бүгэдэ оперно трилоги хадаа ород, буряад арадуудай хани барисаа тухай удхатай, гол аялгатай зохёолнууд мүн.

АСУУДАЛ:— Хэды саг соо эдэ захата бүтээлнүүдээ бэшэһэн байгаа гээшэб!

ХАРЮУ:— Хори гаран жэлдэ. Хажуугаарнь ондоо жанрнуудаар хүдэлөө һааб даа. Оперно трилоги бэшэхэ гээшэмнай ехэл хоморой зүйл юм гэжэ эндэ һануулха дуран хүрэнэ. Гадна «Бата» гэжэ балетнэ зохёол бэшээ һэн. Һүүлшынгээ үедэ «Сагаан хатан» гэжэ оперо, балет бэшэжэ байһан юм.

АСУУДАЛ:— Алдарта поэт Дондок Улзытуевнай иимэ нэрэтэй ехэ поэмэһээ хэһэгүүдые уншагша бэлэйл...

ХАРЮУ:— Зүб, зүб. Либреттэнь Дондок Улзытуевай тэрэл эпическэ поэмэ байһан юм.

Тиигээд лэ Дандар Дампиловичай бэшэһэн зүйлнүүдые тоолобол: симфоническа хүгжэм, буряад арадай хүгжэмэй инструментнүүдэй оркестрэй наадаха хүгжэм, «Хантармаа» гэжэ скрипкэ фортепьяно хоёрой наадаха пьесэ, романс, дуунууд олон даа...

АСУУДАЛ: — Композиторай анхан бэшэһэн, мүнөө арадай болошоһон дуунууд олон байха...

ХАРЮУ:— Зүбынь эргэгүй. Мүнөө арадай боложо тохорһон дуунууд байна. Жэшээлхэдэ, «Алдарта Байгал», «Уулын үндэр», «Сэлэнгын эрьедэ» болоод лэ үхибүүдтэ зорюулжа бэшэһэн дуунуудынь захагүй даа.

АСУУДАЛ:— Алдарта композиторай дурасхаалда зорюулагдаһан хүгжэмэй үдэрнүүд тухай юу хэлэхэ байнабта!

ХАРЮУ:— Түнхэнэй аймагай түб — Хэрэндэ, Хойто-Гол, Тоорэ, Жэмһэг, Харбяата, Нуга һууринуудта хүгжэмэй үдэрнүүд олон зоной хабаадалгатайгаар үнгэрөө гээшэ. Эдэ хэмжээ ябуулгануудта манай холбооной харюусалгата секретарь, композитор Юрий Ирдынеев эдэбхитэйгээр хабаадалсаа, эмхидхэлэй хүдэлмэринүүдые шиидхэлсээ һэн.

РСФСР-эй арадай артист Владимир Буруев, Буряадай АССР-эй арадай артистнууд Сурена Дашацыренова, Гуржаб Эрдынеев, Буряадай АССР-эй габьяата артистнууд Лидия Галсанова, Хажидмаа Аюржанаева, оперын дуушан Солбон Бадмаев, һаяшаг Ленинградай консерватори дүүргэжэ ерэһэн Галбай нютагай Елена Шараева гэгшэдэй гүйсэдхэһэн Дандар Аюшеевэй болоод буряад композиторнуудай дуунуудые республикын гостелерадиогой арадай инструментнүүдэй оркестр Буряадай АССР-эй искусствын габьяата ажал ябуулагша, дирижер Валерий Галсановэй хүтэлбэри доро дэмжээ һэн. Концертнүүдтэ республикын хүгжэмэй бүлгэмэй түрүүлэгшын орлогшо Бато Дондокович Дондоков мүн лэ хабаадалсаа юм.

АСУУДАЛ:— Дандар Дампилович Аюшеевэй нэрые мүнхэлһэн зүйлнүүд тухай...

ХАРЮУ:— Улаан-Үдын хүүгэдэй 2-дохи һургуули Дандар Аюшеевэй нэрэмжэтэ болгогдоо һэн. Мүн Хэрэн һууринай хүгжэмэй һургуули, композиторай түрэһэн тоонто Нуга тосхоной нэгэ үйлсэ Дандар Аюшеевэй нэрэмжэтэ гэгдэнэ. Гадна Улаан-Үдэдэ Илалтын проспектээр ажаһууһан гэртэнь дурасхаалай самбар хадагдахай юм.

Буряад орондоо мэдээжэ болоһон алдарта хүбүүнэйнгээ дурасхаалые нютагаархидынь нангинаар сахижа байдаг юм байна гэжэ эдэ үнгэрһэн уулзалганууд үшөө дахин гэршэлбэ. Партиин Түнхэнэй райкомой 1-дэхи секретарь, райсоведэй түрүүлэгшэ, уран зохёолшо В. Ж. Сыренов, райгүйсэдкомой түрүүлэгшэ А. Д. Моглоев, райкомой секретарь Э. З. Васильева болоод ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд, нютагай Соведүүдэй түрүүлэгшэнэр хүгжэмэй үдэрнүүдые амжалтатайгаар үнгэргэхэ хэрэгтэ эдэбхи үүсхэл гаргаа.

Тэдэ бүгэдэндэ халуун баяр хүргэнэбди.

«ШЭНХИНЭДЭГ ШҮЛЭГТЭ ДУРЛАА ҺАА»

БАГША, поэт, һурган хүмүүжүүлэгшэ Аюша Жапович Доноев олон тоото һурагшадтаа ородшье, буряадшье хэлэ заажа, түрэлхи хэлэнэйнгээ дундаршагүй баялигые дамжуулан, тэрээндэ үнэн зүрхэнһөөнь дурлуулжа шадаһан багша юм. Уран шүлэгэйнгөө аялгые зэдэлүүлэн, нютагайхидайнгаа сэдьхэлэйнь хүбшэргэй дайража шадаһан поэт. Ерээдүйн үетэниие һургаха хэрэгтэ хүсэ шадалаа гамнангүйгөөр оролдожо, олон олон жэлнүүдтэ үлхэлдүүлэн олоһон дүй дүршэлөө залуу халаанда хубаалдан ябаһан һурган хүмүүжүүлэгшэ байха.

Иимэл даа олон үетэнэй, мүн миниишье багша байһан, мүнөөшье багшам зандаа үлэһэн, уужам дэлгэр сэдьхэлтэй, һаруул һайхан бодолтой хүн тухай тобшоор хэлэхэдэ.

Эдэ үгэнүүдэй саана ямар бэрхэшээлнүүдэй, хэды олон нойргүй һүнинүүдэй, бэшэгдээгүй поэмэнүүдэй, мүндэлөөгүй шүлэгүүдэй нюулгатай байһаниинь хэндэшье мэдэгдэнэгүй.

...Гашуудалта сагай ерэхэдэ, Гамзатовай шүлэг уншаарайт, —гээд Аюша Жаповичай нэгэтэ ород литературын хэшээлдэ хэлэһые мүнөөшье болотор һанадагби. Бидэнэр тиихэдэ арбадахи класста һуража байгаабди. Багшамнай столдоо ерэжэ һуугаад лэ хэдэхэн минутын туршада Гамзатовай нэгэ шүлэг оршуулаад, сэбэр хуудаһан дээрэ буулгажа бэшээд, классаймнай староста ябаһан Галина Ванчиковада барюулаа һэн. Тэрэ шүлэгыень бидэнэр буляалдажа байжа блокнодтоо буулгажа абаа һэмди. Һургуулиимни үеые һануулһан борохон блокнот соогоо бэшэжэ абаһан энэ шүлэгни мүнөөшье болотор намда хадагалаатай байдаг. Үнэхөөрөөшье, энэ шүлэг уншахадаа ямар нэгэн гэрэлтэ һайхан мэдэрэлдэ абтан, сэдьхэлни уужам болоходол гэдэг. Багшынгаа оршуулһан энэ һайхан шүлэгые таанадайшье һонорто табинаб:

Хэрбээ дэлхэй дээрэ мянган
эрэшүүлэй
Хадамуудые шамда
эльгээхээр һаань, заатагүй,
Дуулапши, тэрэ мянган
эрэшүүлэй
Дундань байлсахаб би —
Расул Гамзатов.
Хэрбээ зуун эрэшүүл үнинэй
Эжэлүүдгүй шинии мэдэлдэ
ороо һаань,
Харагдажап болохоб
тэдэнэй дунда заал һаа,
Хадын хүбүүн Расул
нэрэтэй.
Эрын эрхим арбаад
эрэшүүл
Энхэрэн дурлаа һаань
шамда заатагүй
Дуранайнгаа ошые
нюунгүй гашуудан
Дундань байлсахаб би —
Расул Гамзатов.
Үгэеэ үгэдэггүй шамда
Үнэхөөр нэгэнэй дурлаа
һаа, мэдэ —
Үүлэтэ үндэрэй хадын
хүбүүн
Өөреэл байха Расул.
Бүгэдэнһөө хэншье шамда
дурлангүй,
Бурүүл үдэшэһөө үлүү
гунигтай һааш заатагүй,
Хадын хара шулуун доро
Хадагалаатай хэбтэхэл
Расул Гамзатов.

Тэрэл хуудаһанайнгаа ара таладань Аюша Жапович иимэ нэгэ шүлэг зохёогоод маанадтаа үгөө һэн:

Шэнхинэдэг шүлэгтэ дурлаа
һаа,
Шэди ороһондол алхалхаш.
Ажабайдалай охинһоо
Аянга шүлэг зэдэлхэ.
Улас олон зон соогоо
Урмаа хухарангүй ябаарай.
Ухаан бодол — һуралсалдаа
Урагшаа шармайн ороорой.
Гашуудалта сагай ерэхэдэ,
Гамзатовай шүлэг уншаарай!

Тэрэ үедэ, далаад онуудта, Аюша Жапович Захааминай районой Санагын дунда һургуулида хүдэлжэ байгаа һэн. Удаань Утаатын дунда һургуулида буряад хэлэ, литература заагаа. 1980 ондо түрүүшынгээ педпрактика Аюша Жаповичай хүтэлбэри доро гараа һэм.

Мүнөө өөрөө багша болоод, буряад хэлэ, литература үхибүүдтэ заажа ябахадамни өөрымни багшанар, тэдэнэй үнгэргэһэн хэшээлнүүд хододоол сэдьхэлдэмни һэргэн, нюдэндэмни харагдахадал гэдэг. Эндэ илангаяа буряад хэлэнэй багша Нина Шагдуровна Тубанова, ород хэлэ зааһан Аюша Жапович Доноев, Батюр Банаевич Бахутов гэгшэдые хододоо, һанан дурсадагби. Буряад хэлэнэй семинарнуудта, элдэб суглаануудта ябахадаа эдэ багшанартаяа уулзажа, һанал бодолоо хубаалдаха, сэдьхэлэйнгээ оёорто сугларһан һонинуудаа хөөрэлдэхэ, урдахи хараа түсэбүүдээ зүбшэхэ аргатай байһандаа баясадагби. Тиихэ үедөө Аюша Жаповичтай уулзажа, тэрэнэй ажал хүдэлмэреэр һонирходогби.

Аюша Жапович Доноев мүнөөшье Шара-Азарга нютагта амжалтатай һайнаар багшалжа ябана. Буряад хэлэ, литература заахынгаа хажуугаар, һургуулиһаа гадуур хүдэлмэри эдэбхитэйгээр ябуулна. Буряад литературын кружок эмхидхэн, эдир бэшэгшэдэй гуурһые туршуулна. Бэлигтэй багшын, поэдэй хүтэлбэри доро түрэл хэлэндээ дуратай, тэрэнээ һайнаар мэдэдэг, шудалдаг үетэн олоор ургана.

Буряад литературын кружогой гэшүүн Шара-Азаргын һургуулиин 7-дохи классай һурагша Лариса Дэшиевагай зохёоһон шүлэгүүд гансашье энэ һургуулиин бэшэ, мүн районой бусадшье һурагшадта һайшаагдадаг байна. Тиихэдэ декабристнуудай буһалгаанай болоһоор 165 жэлэй ойдо зорюулагдаһан һайндэртэ бэлэдхэлгэдэ Аюша Жапович мүн лэ ехэ хубитаяа оруулжа шадаа.

Энэ багша гансашье хэшээлнүүдээ һонирхолтойгоор үнгэргөөд, һургуулиингаа хүдэлмэридэ хабаадалсаад лэ һуудаг бэшэ, мүн Буряад оронойнгоо түүхээр һонирходог, залуу үетэндэ саашадань хэрэгтэй болохо юумэнүүдые бэшэжэ суглуулдаг заншалтай юм. Жэшээ болгон дурдаа һаа, манай нютагуудта ургадаг сэсэгүүдэй, ургамалнуудай нэрэнүүдые ород, буряад хэлэн дээрэ бэшээд, ямар ургамалай эмтэй домтойень, ямар үбшэнһөө хайшан гэжэ ууха тухай тэмдэглэһэн байха.

Тиихэдэ үбгэ эсэгэнэрэйнгээ эртэ урданһаа хойшо үдхэжэ, ажаллажа, нангинаар һанажа ябаһан табан хушуу адуу малые зүбөөр тооложо мэдэхэгүй залуушуул олоор ушардаг. Залуу үетэнэй энэ дутагдалые дүршэлтэй багша саг соонь обёоржо, гансашье табан хушуу мал тоолоод орхёо бэшэ, мүн тэдэнэй наһан тухай, нэрэнүүд тухай бэшэһэн байна. Бидэнэр мүнөө үедэ үхэр тухай дурсахадаа үнеэн, тугал буха гэжэл мэдэнэбди. Би олохон хүнүүдэй буруутаа хашарагаашье «манай тугал» гэжэ хэлэжэ ябахые дуулаһан байнаб. Аюша Жапович энэ асуудалаар тон зүб юумэ бэшэнэ гэжэ һананаб.

Гурбан наһатай эрэ үхэр юун гэжэ нэрлэгдэхэб? Энэ мэтэшэлэн хонин, морин, тэмээн юун гэгдэхэб гэжэ бидэ, багшанаршье, Х. Намсараевай «Тэршээхэн унаган» сооһоо бэшэ тээ мүнөө ямаршье ном соо олохогүй хабди.

Энэ мэтэшэлэн асуудалнуудаар гансашье Аюша Жапович бэшэ, республика соо олон лэ хүнүүд һонирходог байха. Буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ, кружогуудташье иимэрхүү асуудалнуудаар, мүн үбгэ эсэгэнэрэйнгээ хэрэглэдэг байһан хэрэгсэлнүүдэй, жэшээнь мориной тоног гү, али урданай эхэнэрэй гоёлто гэхэ мэтые тоолон дурдадаг һаа, ехэл туһатай байха һэн гэжэ һанагдана. Энэ хадаа гансашье һурагшадые һонирхуулха бэшэ, мүн наһатайшье хүнүүдэй, залуушуулай анхарал татаха һэн.

Ушар тиимэһээ манай багшын эхилһэн энэ һайхан хэрэгые олоороо дэмжэн, тэдэнииень суглуулһан ном болгоо һаа, ехэл һайн һэн.

Аюша Жапович уран шүлэгтэ угаа дуратай хүн юм. Шүлэг зохёолгодо гуурһаяа туршажа эхилһээрнь яһала олон жэл болошобо. Шүлэгүүдынь яһала уран гоё, хурсаар мүлигдэһэн байдаг. Гэбэшье, мүнөө болотороо ном боложо гараагүйнь тон харамтай. Шү-

ҺОНИН УШАР

ЭДИ ШЭДИТЭЙ ЭХЭНЭР

Закаменск хотодо ажаһуугша П. М. Матюшечкина эльбэтэй басаган тухай дамжуулга телевизортэ хараһанайнгаа һүүлээр, гэнтэ өөрынгөө бэедэ элдэб юумэнэй «суранзан» мэтээр няалдашахыень гайхан тагнан мэдэрээ һэн. Полина Михайловнагай альгануудта ямаршье хүсэлэл үгыгөөр юумэн няалдашадаг болобо. Харин энэ зураг РПОБО-до ерэжэ, бэедэээ олон элюурнүүдые няалдуулан, буулгаһан юм. Тэдэ элюурнүүдэй хамтын шэгнүүр 15 гаран килограмм болобо.

Тэрэнэй бэедэ няалдадаг юумэн тусгаар шэлэгдэдэггүй, тобшо, значогууд, элдэб номууд, вазанууд хамаагүй бэедэнь няалдашадаг юм.

Энэ корреспонденциие бэшэхынгээ урда тээ би Полина Михайловнатай хэдэ дахин уулзаһан байгааб.

Полина Михайловна гарнуудаа толгой дээгүүрэ эргээхэнаэр хүдэлгэнэ, эхэнэрэй ээм мүрнүүдшье дэмүүхэнээр хүдэлнэ. Юрэдөө, бүхы хүдэлсэнь тон дээмгэй. Тиигэһээр байтараа, тэрэ 15 минутын үнгэрхэдэ, унташаба. Гэрэйнь үүдэнэй саана коридор соо шангаар гараһан абяан тэрэниие сошоон һэреэжэрхинэ. Тэрэнэй хэлэдэгэй ёһоор, бэедэнь хүрэнгүй хэгдэдэг массажай һүүлээр гарнуудһаань гарадаг эльбын шэдитэй тоогһоо боложо, бэень халуу бусалдаг юм. Тэрэнэй гайхалтай эди шэдиие би өөрөөшье бэе дээрээ туршахадаа, халуудажа һуугаа һэм.

Полина Михайловнагай хөөрэһэнэй ёһоор, тэрэнэй дүй дүршэлые туршаһан хэдэн хүнүүд сеансын үедэ нэгэл гайхалтай мэдэрэлтэй болодог. Толгойгоо эрьелдүүлэн гунхалзуулдаг, ямар нэгэ юумэнэй хадхажа байһые мэдэрдэг юм. Энэ эхэнэрэй бэе махабадта үшөөшье ондоо элдэб үзэгдэлнүүд ушардаг юм. Тэдэниие гансал мэргэжэлтэд тодорхойлон элирүүлжэ, хүн зондо ойлгуулжа шадаха байна.

«Комсомольская правда» газетэдэ энэ фото-зурагай толилогдоһоной һүүлээр Полина Михайловна олон зоной һонирхол татаба. Тэрэ Украинаһаа, Камчатска областьһоо, Москваһаа, Краснодарай хизаарһаа олон бэшэгүүдые абана. Эмшэлгэ тухай хэлэхэ болоо һаа, Полина Михайловна өөрөө хэдэн үбшэнүүдые дабажа гараһан хадаа үбшэн хүнүүдые ехээр хайрладаг юм. Зүгөөр хоёр шалтагһаа боложо, тэдээндэ туһаламжа хүргэхэ аргагүй байһанаа халагладаг. Нэн түрүүн, өөрынгөө дүй дүршэлэй хүнэй бэе махабадта ямар нүлөө үзүүлхэ байһыень һайса, эли тодоор ойлгоногүй. Хоёрдохёор, элдэб туршалгануудые хэһэнэй һүүлээр өөрөө ехээр эсэшэдэг юм.

Эльбэшэдэй түрүүшын заочно һургуулиин эзотерическэ эрдэм мэдэсын факультедтэ ерэхыень уриһан бэшэг манай нютагай эхэнэрые тон һонирхуулба.

Мэргэжэлээрээ би физик хүнби. Тиимэһээ намайе танай эди шэди ехээр һонирхуулба. Танай дүй дүршэлэй ямар юумэнүүдтэй холбоотой байһаниие тодорхойлхо туршалга хэхэеэ хүсэнэб. Хэрбээ танай Москвада ерэжэ шадаха һаа, бидэнэр миниие хүдэлжэ байдаг атомна энергиин институдта хэдэн туршалгануудые хэжэ үзэхэ байгаабди», — гэжэ Москваһаа П. С. Самойлов бэшэбэ.

«Танда хүрэжэ ошохыем зүбшөөхыетнай ехэтэ гуйнаб. Би өөрөө арадай медицинын эмшэн хүнби, элдэб аргануудые мэдэдэгби, хүнэй бэедэ хүрэнгүй массажнуудые хэжэ шададагби. Өөрынгөө арга шадабариин ашаар муу харасатай нюдэнүүдэй харасые 10—15 үдэрэй туршада һайжаруулдагби, хүнэй бэе махабадай байдалые һэргээдэгби. Эмшэлэлгын тусхай дипломтойб. Тантай дүй дүршэлөөрөө хубаалдахаяа хүсэнэб» — гэжэ Киевскэ областьһоо 60 наһатай И. А. Адаменко бэшэнэ.

«Танда врач-педиатр экстрасенс Г. А. Худояров бэшэнэ. Танай экстрасенсорно арга дүршэлнүүдые хүгжөөхын тула туһаламжа хүргэхые хүсэнэб. Мүн Танай байгаалиин бэлиг шадабариие бүри һайжаруулхын тула экстрасенсорно нүлөө үзүүлдэг техникэдэ һургахые хүсэнэб», — гэжэ Анапаһаа тэрэ бэшэбэ.

Манай нютагай эхэнэрэй эди шэдиие тодорхойлжо элирүүлбэл, ехэ туһатай, илангаяа элдэб үбшэнтэй хүнүүдтэ тон хэрэгтэй болохыень хүсэхэ, найдаха дуран хүрэнэ.

Л. МАТЮШЕВСКАЯ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Полина Михайловна Матюшечкина.

Кино, театрнуудта

«Дружба»
«Путешествие пана Кляксы» (фильм 2)— в 9-30, «Шина — королева джунглей» (Женщина-Тарзан)— в 11-20, 13-30, 16, 18-10, 20-30.

«Родина»
«Девочка и крокодил»— в 10, 16, «Путь в высший свет»— в 14, 21, «Собственными стараниями» (2 серии)— в 11-30, 18-30.

«Прогресс»
Красный зал —«Империя наносит ответный удар» (2 серии)— в 10, 12-40, 15-10, 17-50, 20-10.
Зеленый зал — «Великолепная семерка»— в 10, 12-40, 15-10, 17-40, 20-10.

«Октябрь»
Сборник мультфильмов — в 9-40, «Собственными стараниями»— в 11, 13-30, 16, 18-20, 20-40.

«Восток»
«Иван Васильевич меняет профессию»— в 15-30, «Одинокий охотник» (2 серии)— в 17, 20.

«Байкал»
«На пороге войны»— в 18-30, 20-30.

«Аршан»
«Бонны и покой»— в 19, 21.

ДК «Текстильщик»
Охота на Единорога»— в 18, 20.

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора —2-68-08, зам. редактора —2-62-62, отв. секретарь —2-50-52, секретариат —2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды —2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства — 2-61-35, агропромышленный —2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта —2-69-58; культуры и школ —2-60-21, 2-57-63; информации —2-34-05; переводов —2-54-93; писем и селькоров —2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин —91-1-44, г. Северобайкальск—35-73, п. Хоринск—55-6-90, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79, п. Агинское—3-40-69. Директор издательства—2-37-32, бухгалтерия—2-33-77, вахта —2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45.
Заказ № 235.